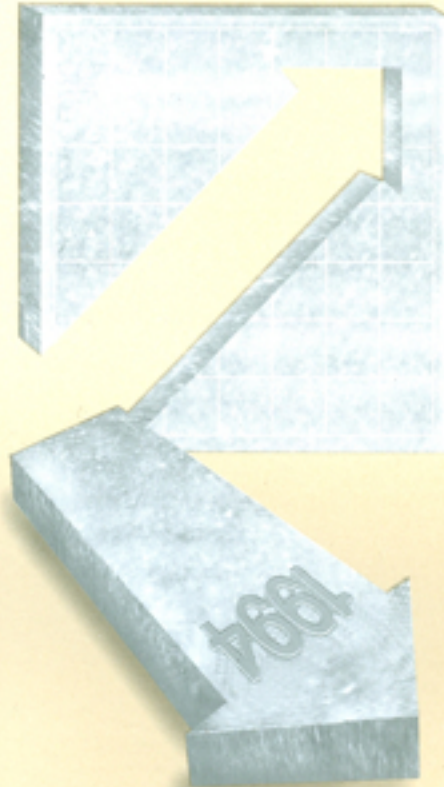

TÜRKİYE EKONOMİSİ 1995

1994 DEĞERLENDİRİLMESİ
1995 BEKLENTİLERİ

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

**BU ÇALIŞMA MÜSİAD'da
Araştırmalar ve Bilgi Bankası Komisyonu ile
Ekonomik Danışma Kurulu tarafından
hazırlanmıştır.**

ISBN 975-7215-02-3

Dizgi, İç Düzen: Birim (0212) 532 51 79

Baskı: Prestij (0212) 577 09 17

Her hakkı mahfuzdur.
Bu rapordan ancak MÜSİAD'ın izni
alınmak veya MÜSİAD kaynak
gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.
*MÜSİAD Araştırma Raporları
Üç Ayda Bir Yayınlanır.*

Önsöz

1990'lı yılların başındaki durgunluk dönemini aşan dünya ekonomisi, 1993 yılından itibaren yeniden büyüme sürecine girmiştir. IMF kaynaklı tahminler; 1994 yılında sanayileşmiş ülkelerin ortalama % 2,6, gelişmekte olan ülkelerin ortalama % 5,7, topyekün dünya ekonomisinin de ortalama % 3,1 oranında ekonomik büyüme kaydettiklerine işaret etmektedir. Ekonomik büyüme alanında sağlanan bu olumlu gelişmelerin enflasyon hızını arttırmadan gerçekleştirilmesi de dikkate değer bir husustur.

Dünya ekonomisinin içinde bulunduğu bu olumlu konjonktüre karşın; 1992 yılında % 6,4, 1993 yılında % 7,6 gibi yüksek büyüme hızları gerçekleştiren Türk ekonomisi, 1994 yılında büyüme açısından son 40 yıllık dönemin en kötü performansını sergilemiştir. Son 40 yıllık dönem içerisinde sadece 1979 yılında % 0,5 ve 1980 yılında % 2,8 oranında küçülme kaydeden Türk ekonomisinin 1994 yılında daha ciddi bir ekonomik daralma ile (resmi tahminlere göre - % 3,8) karşı karşıya olduğu görülmektedir.

Benzer bir durum enflasyon hızı için de sözkonusudur; 1993 yılında % 60'lar düzeyinde seyreden enflasyon hızı, 1980 yılından bu yana ilk kez üç haneli düzeylere yükselerek 1994 yılında % 150'ler düzeyine ulaşmıştır.

Türk ekonomisinde 1994 yılı başında önce mali piyasalarda başgösteren kriz kısa süre sonra diğer piyasalara da sıçramış ve reel ekonomiyi de kapsayan derin bir krize dönüşmüştür. Bu krizde mevcut ekonomi yönetiminin bazı hatalı makroekonomik politikaları yanında, belki de bundan daha önemli olarak, geçmişte uygulanan tüketime ve borçlanmaya dayalı büyüme modelinin kaçınılmaz sonuçları da temel belirleyici olmuştur.

Krizi aşmak ve uzun süredir bozulan temel dengeleri yeniden tesis etmek amacıyla uygulamaya konan "5 Nisan Kararları", orta vadeli ve kalıcı bir istikrar programı yerine, hedefler açısından miyopik bir bakış açısına sahip ve "küçülerek istikrar sağlama" gibi bir yaklaşıma dayandırılmıştır. 1994 yılında takip edilen -ve "erken zafer duygusu" ile de kısa süre sonra terkedilen- istikrar (!) politikaları ekonomiyi durma noktasına getirmiştir. Türk ekonomisinin 1995 yılındaki muhtemel seyri ile ilgili kamuoyundaki yaygın olumsuz beklentiler, büyük ölçüde, 1994 yılında krizin bu politikalarla daha da derinleşmesi ve hükümetin mevcut krizden çıkışla ilgili olarak halen somut ve inandırıcı bir program ortaya koyamaması ile ilgilidir.

MÜSİAD olarak hazırladığımız bu rapor; Türk ekonomisi ile ilgili en son veriler ışığında ekonomimizin son durumuna ilişkin değerlendirme ve tesbitlerde bulunmayı amaçlamaktadır. MÜSİAD olarak, Türk ekonomisindeki sorunların aşılabilir sorunlar olduğu inancını taşımaktayız.

Bu raporumuzun, kamuoyuna ve ekonomi yönetimine sorunların çözümü konusunda yardımcı olmasını diliyoruz.

Saygılarımla,

Erol YARAR

MÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı

İçindekiler

- ÖZET-DEĞERLENDİRME	1
- BÖLÜM I: EKONOMİNİN GENEL DENGESİ, GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIMLAR, İŞGÜCÜ PİYASASI	
1- EKONOMİNİN GENEL DENGESİ	1
2- BÜYÜME PERFORMANSI	5
3- YATIRIM TALEBİ	11
4- İŞGÜCÜ PİYASASI	13
- BÖLÜM II: KAMU MALİYESİ, KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE KAMU BORÇLANMASI	
1- KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ	15
2- KAMU AÇIKLARININ FİNANSMANI	18
3- İŞLETMECİ KAMU İKTİSADİ TEŞEKKÜLLERİ	20
4- İÇ BORÇLANMA	21
5- KAMU KESİMİNE İLİŞKİN 1995 YILI PROGRAM HEDEFLERİ	22
- BÖLÜM III- PARA-MEVDUAT-KREDİ HAREKETLERİ	
1- EMİSYON VE PARA ARZI	25
2- MEVDUAT TALEBİ	27
3- KREDİ STOKU	30
4- SERMAYE PİYASASI	32
- BÖLÜM IV- DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	
1- ÖDEMELER DENGESİ	35
a- Dış Ticaret Dengesi	35
b- Görünmeyen İşlemler Dengesi	36
c- Karşılıksız Transferler	36
d- Cari İşlemler Dengesi	36
e- Sermaye Hareketleri	37
f- Resmi Rezervler Hesabı	37
2- DÖVİZ GELİR-GİDER DENGESİ	39
3- DIŞ TİCARETİN SEKTÖREL DAĞILIMI	40
4- DIŞ BORÇLAR	41
5- YABANCI SERMAYE	42
6- MERKEZ BANKASI DÖVİZ REZERVLERİ	43
7- DÖVİZ KURLARI	43
8- TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	45
9- DIŞ ÖDEMELER DENGESİNE İLİŞKİN 1995 YILI GEÇİŞ PROGRAMI HEDEFLERİ	50

- BÖLÜM V: FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON	
1- GENEL FİYAT DÜZEYİ	53
2- KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI	55
3- SEKTÖREL FİYAT ARTIŞLARI	56
4- ENFLASYON HIZINA İLİŞKİN 1995 YILI PROGRAM HEDEFLERİ	57
- BÖLÜM VI: MÜSİAD'IN 1995 YILI İÇİN BEKLENTİLERİ VE ÖNERİLERİ	
1995 YILI BEKLENTİLERİ	59
MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ	62
1- Fiyat İstikrarı	62
2- Yatırım ve İhracat Teşvikleri	62
3- Vergileme	63
4- Borçlanma	64
5- Döviz Kurları	64
6- Özelleştirme	65
7- Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği	65
ALTERNATİFLER	65

TABLolar :

- BÖLÜM I: EKONOMİNİN GENEL DENGESİ, GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIMLAR, İŞGÜCÜ PİYASASI	
TABLO 1: Makro Ekonomik Denge (Cari fiyatlarla, Milyar TL)	2
TABLO 2: Makro Ekonomik Denge (1993 Sabit fiyatlarıyla, Milyar TL)	3
TABLO 3: Kesimlerarası Kaynak-Harcama Dengesi (1993 Sabit fiyatlarıyla, Milyar TL)	4
TABLO 4: Yatırım ve Tasarruf Eğilimi (%)	4
TABLO 5: Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızı (%)	6
TABLO 6: Gayri Safi Milli Hasıla (Cari fiyatlarla, faaliyet kollarına ve üretici fiyatlarına göre; üçüncü dönem; milyon TL)	7
TABLO 7: Gayri Safi Milli Hasıla (Sabit fiyatlarla, faaliyet kollarına ve 1987 yılı üretici fiyatlarına göre; üçüncü dönem; milyon TL)	8
TABLO 8: Sanayi Üretimi (Ekim ayı itibarıyla yıllık % değişme)	9
TABLO 9: Sektörel Katma Değer Artış Hızları - % (Sabit üretici fiyatlarıyla)	10
TABLO 10: Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Cari fiyatlarla, Milyar TL)	12
TABLO 11: Özel ve Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (GSMH'nin Yüzdesi olarak)	12
TABLO 12: Sektörler İtibarıyla Yatırım Teşvikleri (Cari fiyatlarla, Milyar TL.)	13
TABLO 13: İşgücü Piyasasında Arz-Talep Dengesi (Bin kişi)	14
TABLO 14: Kırsal ve Kentsel İşsizlik Oranı (%)	14

- BÖLÜM II: KAMU MALİYESİ, KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE KAMU BORÇLANMASI

TABLO 15: Konsolide Bütçe Gelişmeleri ve 1995 Hedefleri (Cari Fiyatlar, Milyar TL).....	16
TABLO 16: Kamu Kesimi Gelir-Gider Dengesi (Milyar TL, Cari fiyatlarla)	17
TABLO 17: Konsolide Bütçedeki Başlıca Eğilimler (%)	17
TABLO 18: Konsolide Bütçe Nakit Açığının Finansmanı (Milyar TL)	18
TABLO 19: İşletmecî KİT'lerde Gelir-Gider Dengesi (Cari fiyatlar, Milyar TL).....	20
TABLO 20: Kamu Borç Yönetimi (Milyar TL)	22

- BÖLÜM III: PARA-MEVDUAT-KREDİ HAREKETLERİ

TABLO 21: Para Arzı (Milyar TL)	27
TABLO 22: Mevduat Stoku (Milyar TL)	28
TABLO 23: Döviz Tevdiat Hesapları (DTH) (Milyon \$)	29
TABLO 24: Mevduatın Bankalararası Dağılımı (%)	29
TABLO 25: Kredi Stoku (Milyar TL).....	30
TABLO 26: Bankalararası Para Piyasası (1994)	31
TABLO 27: Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı (%).....	31
TABLO 28: Merkez Bankası İç Kredi Genişlemesi (milyar TL).....	32
TABLO 29: Menkul Kıymet İhraçları (Milyar TL).....	33

- BÖLÜM IV: DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

TABLO 30: Ödemeler Dengesi (Milyon \$).....	38
TABLO 31: Döviz Gelir-Gider Dengesi (milyon \$)	39
TABLO 32 (a): Dış Ticaretin Sektörel Dağılımı (1994, Milyar \$)	40
TABLO 32 (b): Dış Ticaretin Sektörel Dağılımı (Milyar \$)	41
TABLO 33: Döviz Kurları ve Enflasyondaki Yıllık Artış Oranları (%)	45
TABLO 34: Ödemeler Dengesi (Milyon \$).....	51

- BÖLÜM V: FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON

TABLO 35: Enflasyon Hızı.....	54
TABLO 36: Aylık ve Yıllık Enflasyon Hızı	55
TABLO 37: Sektörel Fiyat Artışları	55
TABLO 38: Kamu ve Özel Kesim Fiyat Artışları	56

- BÖLÜM VI: MÜSİAD'IN 1995 YILI İÇİN BEKLENTİLERİ VE ÖNERİLERİ

TABLO 39: Müsiad'ın Tahminleri (1995)	61
---	----

GRAFİKLER :

GRAFİK 1: Enflasyon Hızı	57
--------------------------------	----

Özet-Değerlendirme

- 1) 1994 Programı'nda öngörülen % 4,5'luk büyüme hedefine karşın, Türk ekonomisi'nin 1994 yılında büyüme performansı açısından son 40 yıllık dönemin en kötü yılını yaşamakta olduğu gözlenmiştir. 1994 yılının ilk üç aylık dönemi itibarıyla % 4,3 lük bir artış kaydeden GSMH, mali sektördeki krizin reel sektörlere sıçrayıp derinleştiği yılın ikinci çeyreği itibarıyla % 11,3, üçüncü çeyreği itibarıyla da % 7,9 luk bir azalma göstermiştir. 1994 yılının 3 ünce 3 aylık dönemi itibarıyla tarım sektörü % 5,1, sanayi sektörü % 8,3, ticaret sektörü de % 9,8 lik bir gerileme kaydedmiştir. Yılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde (ve muhtemelen dördüncü çeyreğinde de) gözlenen daralmada, 5 Nisan Kararları'nın şiddetli talep daraltıcı etkileri yanında, piyasalardaki ve ekonominin geneline ilişkin belirsizliklerin giderilememesi, çok yüksek düzeylere tırmanan faiz oranları ve yüksek enflasyonun geniş kitlelerin satın alma gücü üzerinde yarattığı olumsuz etkiler belirleyici olmuştur.

Krizle birlikte imalat sanayinde kapasite kullanım oranları % 60'lara kadar gerilemiş, son aylardaki nisbi talep canlanmasına bağlı olarak % 70'ler düzeyine yükselmiştir. 1994 yılında tam kapasite çalışamama nedenleri arasında "iç talep yetersizliği" faktörü önemini arttırırken, ihracattaki artış sonucu "dış talep yetersizliği" faktörü nisbeten azalmıştır. 1994 yılında Türk ekonomisinin gösterdiği eksi büyüme performansına karşın, bu yılın dünya ekonomisi açısından bir genişleme yılı olması dikkat çekicidir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler grubunun 1994 yılında ortalama % 5,7'lık büyüme kaydetmiş oldukları tahmin edilmektedir. IMF kaynaklı veriler, "eksi büyüme"nin sadece "geçiş ekonomisi" diye nitelendirebileceğimiz ülkelerde yaşandığına işaret etmektedir.

- 2) Dünya ekonomisinde yaşanan olumlu konjonktüre rağmen Türk ekonomisinde 1994 yılında yaşanan ciddi boyuttaki eksi büyüme performansı, "küçülerek istikrar sağlama" gibi bir yaklaşımın ürünüdür. 1994 yılında takip edilen istikrar (!) politikaları ile ekonomi hemen tümüyle durma noktasına getirilmiş, daha sonra talep tekrar körüklenerek yeniden canlanma sağlanmaya çalışılmıştır. Alternatif olarak; büyüme hızını tümünden durdurmak yerine yavaşlatma amacına yönelik istikrar politikalarının uygulanmaya konması, krizin daha az zahmetli ve daha düşük maliyetle atlatılmasını sağlıyabilirdi. Türk ekonomisinin ciddi bir orta vade istikrar programı çerçevesinde makul bir

büyüme hızı ve fiyat istikrarı sağlaması mümkündür. Türk ekonomisinin 1995 yılındaki muhtemel beyri ile ilgili yaygın olumsuz beklentiler, büyük ölçüde, krizin 1994 yılında çok derinleşmesi ve hükümetin bu krizden çıkışla ilgili halen somut ve inandırıcı bir program ortaya koyamaması ile ilgilidir.

- 3) 1994 yılında özel kesim yatırım harcamalarının, bir önceki yıla mukayese ile, reel olarak yaklaşık % 11, kamu yatırım harcamalarının da % 28,5 oranında gerilemiş olduğu tahmin edilmektedir. Yatırımlardaki daralma sonucu, özel yatırım harcamalarının GSMH'ya oranı, 1993 yılında % 18'den 1994 yılında % 16,7'ye; kamu harcamalarının oranı ise % 7'den % 5,3'e gerilemiştir. Özel sektör sabit sermaye harcamalarının imalat, ulaştırma ve tarım sektörlerinde azalmış olduğu, konut ve madencilik sektörlerinde ise artmış olduğu tahmin edilmektedir.
 - 4) DIE verileri; 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin istihdamı olumsuz yönde etkilediği ve işsizlik oranının arttığına işaret etmektedir. Açık işsizlik oranının 1993 yılında % 7,6'dan 1994'de % 10,5'a, eksik istihdam oranının da % 14,5'dan % 19,8'e yükseldiği tahmin edilmektedir.
 - 5) 1994 yılının ilk çeyreğinde mali piyasalarda yaşanan istikrarsızlık sonucu uygulamaya konan 5 Nisan Kararları, toplam talebi kontrole yönelik daraltıcı makro politikalar ön görmüştür. İstikrar Kararları'nın temel öğelerinden biri de vergi gelirlerini arttırmak ve kamu harcamalarını kısmak yoluyla kamu açıklarını azaltmak olmuş, bu amaca yönelik olarak 1994 bütçe açığı hedefi 192 trilyon TL'den 98 trilyon TL düzeyine çekilmiştir. Uygulamanın ilk aylarında cari ve özellikle yatırım harcamalarında sağlanan daralma sonucu bütçe açıkları aylık bazda azalma eğilimine girmiştir. Ancak; Hazine'nin iç borç yenilemelerini öngörülenin üzerinde faiz maliyetleri ile yapması, kur farklarının beklenenin üzerinde gerçekleşmesi ve yılın son 4-5 aylık döneminde bütçe harcama disiplininin yeniden bozulması sonucu bütçe açıkları aylık bazda yeniden artmaya başlamıştır. Nitekim hükümet 1994 yılı bütçe açığı hedefini yeniden revize ederek 139 trilyon TL düzeyine yükseltmiştir.
- Faiz ödemelerinin toplam bütçe harcamaları içindeki payının 1993 yılında % 24'ten, 1994 yılında % 33'e yükselmiş olduğu; yatırım harcamalarındaki daralma sonucu, bu harcama kaleminin payında % 11'den % 8,8'e gerileme olduğu tahmin edilmektedir.
- Ek vergileme sonucu, toplam vergi gelirlerinin toplam harcamaları oranının, 1993'de % 55'ten, 1994'te % 65,5'a yükseldiği tahmin edilmektedir.
- İç borçlanmada ortalama faiz oranı 1993 yılında ortalama % 86 düzeyinden, 1994 yı-

linda (yaklaşık % 30 artışla) % 113 düzeyine yükselmiştir. Bu yükselmeye, enflasyon hızının geçen yıla oranla ikiye katlanması yanında, dış borçlanma imkanlarındaki daralma ve sıkı para politikasının da etkin olduğu görülmüştür.

1994 yılında, bütçe açığının finansmanında dış borçlanma ve tahvil finansmanının önemi azalırken, kısa vadeli bono borçlanması ve Merkez Bankası Avansları'nın ağırlığı artmıştır. Bu durum iç borç stokunun ve cari kamu açıklarının finansmanında ortalama borç vadelerinin giderek daha da kısaldığına, Hazine'nin ortalama borç vadesini daha uzun vadelere yayma konusunda başarısız kaldığına işaret etmektedir.

- 6) İç borçlanma; iç borç stokunun finansmanı ve öngörülenin üzerinde gerçekleşen bütçe açıklarına bağlı olarak, hızlı artış trendini 1994 yılında da sürdürmüştür. Net iç borç stoku 1993 sonunda 356,6 trilyon TL'den, Ağustos sonu itibarıyla 550 trilyon TL'ye yükselmiş olup, 1994 sonu itibarıyla 650 trilyon TL'yi aşması beklenmektedir.
- 7) 1993 yılının özellikle ikinci yarısında takip edilen genişletici para politikaları ve kamu açıklarının giderek artan oranlarda Merkez Bankası kaynaklarından karşılanması emisyon hacminde ciddi genişlemelere yol açmış, tedavüldeki para miktarı rekor düzeylere ulaşmıştır: 1994 yılı başında mali piyasalarda yaşanan krizin ve istikrarsızlığın temel hazırlayıcılarından birisi de 1994 yılı başında piyasalarda yaşanan aşırı likidite bolluğudur. Hazine; 5 Nisan Kararları'nı takip eden aylarda yüksek faiz politikaları ile iç borçlanma miktarını arttırmış, iç borçlanma yoluyla sağlanan TL kaynakları ile MB'ye olan Kısa Vadeli Avans borçları azaltılmaya başlanmıştır. Bu politikaların piyasada yarattığı likidite darlığı diğer yanda Merkez Bankası tarafından Merkez Bankası dışı kesimden TL karşılığı döviz alımı ile hafifletilmeye çalışılmıştır. Türk Lirası 5 Nisan'ı takip eden 3-4 aylık dönemde Hazine-Merkez Bankası-Bankalar ekseninde hareket görmüştür. Merkez Bankası bu süreçte, Nisan ayı başında 3 milyar Dolar'a kadar gerileyen döviz rezervlerini tekrar 6 milyar Dolar'ın üzerine çıkarmıştır.

Parasal kontrol Ağustos ayı ile birlikte yeniden gevşemiş ve likidite tekrar artış eğilimine girmiştir. Bunda enflasyonist beklentiler tümüyle kırılmadan iç borçlanma faiz oranlarını geri çekme çabası da etken olmuştur; zira faiz oranlarını düşürmeyi tercih eden Hazine iç borç yenileme konusunda zorlanmaya başlamış, Kısa Vadeli Avans kullanımı tekrar artmıştır. Likidite fazlasının 1994 başındaki krize benzer bir duruma zemin hazırlamasının önüne geçmek için iç borçlanma faiz oranları tekrar arttırılarak likidite kontrol edilmeye çalışılmıştır.

1994'ün ilk onbir aylık döneminde; emisyon'un % 91, M1 Para Arzı'nın % 80, M2 (geniş tanımlı) Para Arzı'nın da % 119 oranında genişleme gösterdiği gözlenmiştir.

- 8) 1993 yılının ikinci yarısında hızlanan TL'den kaçış süreci (para ikamesi) 1994 yılının ilk 3-4 aylık döneminde daha da şiddetlenmiştir. TL mevduatı 1993 yılında reel olarak azalmış, dövizli mevduatın toplam mevduat içindeki payı artmıştır.

5 Nisan Kararları ve banka mevduat faiz oranlarında gözlenen olağanüstü artış başlangıçta TL'ye yönelişi sağlayamamıştır. Ancak Merkez Bankası'nın sorunlu bankaları desteklemesi ve TL tasarruf mevduatına % 100 sigorta güvencesi getirilmesi banka sistemine güveni yeniden tesis etmiş, TL mevduatlarına yöneliş -yüksek faiz etkisi ve döviz kurlarının istikrarlı bir seyir takip etmesine paralel olarak- yeniden hız kazanmıştır.

TL mevduatı yaz aylarında hızlı bir artış göstermiş, toplam mevduat ilk 11 aylık dönemde % 122,5, tasarruf mevduatı da % 146 oranında artış göstermiştir.

Ancak; Eylül ayından itibaren enflasyonun yeniden hızlanma eğilimine girmesi, döviz kurlarındaki hareketlenme ve spekülatif beklentilerdeki artış, yeniden dövize yönelişi hızlandırmış, yaz ortalarında % 45 ler düzeyine gerileyen dövizli mevduat payı Aralıkortası itibarıyla yeniden % 55'ler düzeyine yükselmiştir.

- 9) 1993 yılında reel bir genişleme gösteren mevduat banka kredileri, 1994 yılında makroekonomik faaliyetlerdeki gerilemeye paralel olarak reel ortamda 1993 düzeyinin altına gerilemiştir. Enflasyon hızının % 140-150 ler düzeyine ulaştığı bir ortamda, nominal mevduat banka kredileri ilk onbir ayda ancak ilk onbir ayda ancak % 70 oranında bir artış gösterebilmiştir. Bankalar; kriz ortamında şirket riski almak yerine, kaynaklarını daha ziyade yüksek faizli kamu kağıtlarına kanallandırmışlardır. Bankalararası para piyasasında biör gecelik işlemlerde uygulanan bir ortalama faiz % 30-90 arasında gerçekleşmiştir. (1994 yılının ilk 4 aylık döneminde gerçekleşen ortalama overnight faiz oranı % 400'ler düzeyinde olmuştur).

Geçen yılın ilk onbir aylık döneminde % 87 oranında bir artış gösteren Merkez Bankası dolaysız kredilerin, 1994'ün aynı döneminde % 73,5 luk nominal artış göstermiş olmakla birlikte, reel olarak daralmıştır, MB toplam kredileri ise ilk on bir aylık dönemde sadece % 29 oranında artış gösterirken, bu yavaş artışta kamuya açılan toplam kredilerin % 41 artış hızıyla sınırlandırılmış olması yanında, bankalar kesimine açılan kredilerin % 30 oranında gerilemesi de etken olmuştur.

- 10) 1994 yılı başlarında mali piyasalarda yaşanan kriz ve istikrarsızlıktan en fazla etkilenen piyasalardan birisi de IMKB'de yeralan piyasalar olmuştur. Yılın ilk yarısında kamu menkul kıymetleri'nde işlem hacmi büyük bir daralma gösterirken, repo ve ters re-

po işlemlerinde olağanüstü bir artış gözlenmiştir. Yılın ikinci yarısında piyasalar normale dönmeye başlamış, endeks Aralık sonunda 27'0000 in üzerine çıkmıştır. (Endekste ki yıllık artış % 32 civarında gerçekleşmiştir.)

- 11) 1994 yılının en dikkat çekici gelişmelerinden birisi de ödemeler dengesi alanında yaşanmıştır. 1993 yılında rekor düzeyde dış ticaret açığı ve buna bağlı olarak cari işlemler açığı veren ödemeler dengesinin, ekonomik daralma ve döviz kurlarındaki hızlı artışa bağlı olarak 1994 yılında daha küçük bir dış ticaret açığı ve bir miktar cari işlemler fazlası vereceği görülmektedir. Büyük ölçüde ithalattaki daralmaya ve kısmen de ihracattaki artışa bağlı olarak, dış ticaret açığının 1994 yılında geçen yılın üçte biri düzeyine gerileyeceği gözlenmektedir. 1993 yılında rekor düzeyde açık veren cari işlemler dengesinin, bu yıl 2 milyar Dolar civarında fazla vermesi beklenmektedir. Turizm gelirlerinde beklenen artış gerçekleşmezken, işçi dövizli gelirlerinin de bir miktar gerilediği gözlenmiştir.

1993 yılının ilk dokuz aylık döneminde 7,2 milyar Dolar civarında fazla veren Sermaye hesabının, 1994 un aynı döneminde -büyük ölçüde kısa vadeli sermaye çıkışlarına bağlı olarak- 4 milyar Dolar civarında açık verdiği gözlenmektedir.

- 12) Türkiye'nin dış borçlarıyla ilgili ilk 6 aylık döneme ait rakamlar, 1994 yılında önemli miktarlarda dış borç geri ödemeleri yapıldığına, kısmen cari işlemlerde iyileşme ve kısmen de dış piyasalarda taze kredi bulma konusunda karşılaşılan güçlükler nedeniyle, çok fazla yeni borçlanmaya gidilmediğini göstermektedir. Resmi rakamlara göre Türkiye 1994'ün ilk 6 aylık döneminde kriz şartlarına rağmen 4 milyar 589 milyon Dolar düzeyinde net borç ödemesinde bulunmuştur.
- 13) 1994'ün ilk 7 aylık dönemine ait ödemeler dengesi rakamları; yabancı sermaye ve portföy rakamları; yabancı sermaye ve portföy yatırım girişlerinde geçen yıla göre azalma olduğuna, uzun vadeli ve kısa vadeli sermayede ise net çıkışlar olduğuna işaret etmektedir.
- 14) 1994 yılının en kaydadeğer gelişmelerinden birisi, yurtiçi döviz piyasalarında gözlenen büyük çaplı dalgalanmalar ve TL'nin yabancı paralar karşısındaki yüksek oranlı değer kaybetmesi olmuştur. TL; ABD Doları'na karşı 1994 yılında % 163, Alman Markı'na karşı da % 195 oranında değer kaybına uğramıştır.
- 15) Türk ekonomisi 1994 yılında son 40 yıllık dönemin en büyük ekonomik daralmasını yaşarken, aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin en yüksek enflasyon hızına da tanık olmuştur. Enflasyon hızı 1980 yılından bu yana ilk kez üç haneli rakamlar düzeyine tır-

manmış, toptan eşya ve tüketici fiyatlarıyla ölçülen yıllık enflasyon hızı Aralık 1994 sonu itibarıyla sırasıyla % 149,6 ve % 125,5 düzeylerine yükselmiştir. Yaz aylarında aylık bazda yavaşlayan enflasyon hızı Eylül ayından itibaren yeniden artmaya başlamış, aylık fiyat artışlarındaki hızlanma yıllık enflasyon hızını da tekrar yukarı çekmiştir. Fiyat artışlarının 1994'ün ikinci 6 aylık döneminde % 30'ün üzerine çıkması 1995 yılına % 39-40 civarında bir enflasyon stokunun devredilmesine yol açmış bu ise 1995 yılı için öngörülen % 43-44 düzeyindeki ortalama enflasyon hızı hedefini şimdiden imkansız hale getirmiştir.

BÖLÜM I

EKONOMİNİN GENEL DENGESİ, GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA, YATIRIMLAR, İŞGÜCÜ PİYASASI

1. EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

1993 yılında hızlı ekonomik büyüme ve dış kaynak kullanımına bağlı olarak hızlı bir genişleme kaydeden ekonomideki toplam kullanılabilir kaynaklar, 1994 yılında ciddi bir daralma göstermiştir. Toplam kullanılabilir kaynakların, Gayri Safi Milli Hasıla'nın % 3,8 oranında azalması ve ekonominin bu yıl 2 milyar Dolar civarında bir cari işlemler fazlası vermesi beklentisine paralel olarak, 1994 yılında % 9 civarında daralmış olduğu tahmin edilmektedir.

Toplam efektif talep (toplam kaynak kullanımı); toplam tüketimin % 3, toplam sabit sermaye yatırımlarının da % 15,6 oranında azalması sonucu, 1994 yılında % 9 oranında reel bir daralma göstermiştir. Ekonomide toplam yurtiçi talebin yaklaşık % 80'ini teşkil eden toplam tüketim harcamalarında 1994 yılında gözlenen reel azalma, eksi ekonomik büyüme de temel etken olmuştur. Ekonomik kriz, istikrar tedbirleri, 1993 yılına mukayese ile ikiye katlanan enflasyon hızı nedeniyle gerileyen reel satın alma gücü ve piyasa belirsizliklerinden olumsuz yönde etkilenen özel tüketim talebi 1994 yılında % 3,1 oranında gerilerken (özel tüketim talebi 1993 yılında % 14'lük bir reel artış göstermişti), kamu tüketim harcamaları da 5 Nisan İstikrar Paketi'ne bağlı olarak % 2,8'lik bir azalma göstermiştir. Özel tüketim talebindeki gerilemede özellikle dayanıklı tüketim mallarındaki büyük talep gerilemesi etkin olmuştur.

Tüketimdeki daralmaya paralel olarak toplam sabit sermaye yatırım harcamalarının da

1994 yılında bir önceki yıla göre % 15,6 oranında gerilediği tahmin edilmektedir. Özel kesim yatırım harcamalarının % 10 civarında daraldığı tahmin edilirken, İstikrar Pake-ti'nin öngördüğü harcama kısıtlamasından en olumsuz etkilenen kamu sabit sermaye yatırım harcamaları reel olarak bir önceki yıla göre % 28,5 civarında gerileme göstermiştir.

1993 yılında artan kamu ve özel kesim stokları; 1994 yılında ithalatta gözlenen ciddi daralma, üretim gerilemesi, ihracat artışı vb. nedenlere dayalı olarak azalmıştır. 1993 yılında GSMH'nin % 1,8'ine ulaşan stok artışına karşın, 1994 yılında stoklarda gözlenen artış GSMH'nin % 1,4'ü düzeyinde gerçekleşmiştir.

TABLO 1: MAKRO EKONOMİK DENGİ (Cari Fiyatlarla, MİLYAR TL)

	1995 ⁽²⁾	1994 ⁽¹⁾	1993
TOPLAM KAYNAKLAR	6.057.917	4.006.150	2.025.512
GSMH	5.993.229	4.008.827	1.929.250
DIŞ KAYNAK	64.688	-2.678	96.262
TOPLAM KULLANIMLAR	6.057.917	4.006.150	2.025.512
TOPLAM TÜKETİM	4.738.802	3.220.686	1.506.315
Kamu	645.043	419.840	245.765
Özel	4.093.759	2.800.846	1.260.549
TOPLAM SABİT SERMAYE YATIRIMLARI	1.288.240	841.388	484.588
Kamu	304.978	198.376	137.965
Özel	983.262	643.012	346.623
STOK DEĞİŞMELERİ	30.875	-55.925	34.609
Kamu	18.289	-37.232	1.561
Özel	12.586	-18.692	33.048

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

KAYNAK: DPT

TABLO 2: MAKRO EKONOMİK DENGİ (1993 Sabit Fiyatlarıyla, MİLYAR TL)

	1995 ⁽²⁾	1994 ⁽¹⁾	1993	YÜZDE DEĞİŞME	
				1995	1994
TOPLAM KAYNAKLAR	1.937.150	1.842.413	2.025.513	5,1	-9,0
a) GSMH	1.937.600	1.855.938	1.929.250	4,4	-3,8
b) DIŞ KAYNAK	-450	-13.525	96.263		
TOPLAM KULLANIMLAR	1.937.150	1.842.413	2.025.513	5,1	-9,0
a) TOPLAM TÜKETİM	1.493.368	1.459.634	1.506.315	2,3	-3,0
- Kamu	246.405	238.924	245.765	3,1	-2,8
- Özel	1.246.963	1.220.710	1.260.550	2,1	-3,1
b) TOPLAM SABİT					
SERMAYE YATIRIMLARI	433.800	408.671	484.588	6,1	-15,6
- Kamu	104.677	98.816	137.965	5,9	-28,4
- Özel	329.123	309.855	346.623	6,2	-10,6
c) STOK DEĞİŞMESİ	9.982	-25.891	34.609		
- Kamu	5.913	-17.237	1.561		
- Özel	4.069	-8.654	33.048		

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

KAYNAK: DPT

Kamu tüketimi ve özellikle kamu yatırım harcamalarındaki reel daralma sonucu kamu kaynak açığının (kamu harcanabilir geliri eksi kamu harcamaları) 1994 yılında bir önceki yıla oranla % 41 oranında bir daralma gösterdiği tahmin edilmektedir. Özel kesim kaynak fazlası ise, tüketim ve yatırım harcamalarındaki azalmaya paralel olarak bir önceki yıla göre % 30'a yaklaşan reel bir artış göstermiştir. 1993 yılı sabit fiyatlarına göre kamu kesimi 113,8 trilyon TL açık, özel kesim de 127,4 trilyon kaynak fazlası vermiştir.

Kamu tasarruf açığının kamu harcanabilir gelirlerine oranı (dissaving) 1993 yılında % 28,8'den, 1994 yılında % 15,6'ya gerilerken, özel kesim tasarruf oranı da, büyük ölçüde reel harcanabilir gelirdeki azalmaya paralel olarak, 1993 yılında % 27,5'den 1994 yılında % 26'ya düşmüştür. Kamu yatırım oranı % 73,1'den % 39,5'a gerilerken, özel yatırım oranındaki gerileme aynı boyutta olmamış, 1993'de % 21,8'den 1994'de % 18,26'ya gerilemiştir. Sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı % 25,1'den % 22'ye gerilerken, yurtiçi tasarruf oranında ise önemli bir değişiklik olmamış, 1993'de % 21,9'dan 1994'de % 21,4'e hafif bir gerileme olmuştur.

TABLO 3: KESİMLERARASI KAYNAK-HARCAMA DENGESİ (1993 Sabit Fiyatlarıyla, MİLYAR TL)

	1995 ⁽²⁾	1994 ⁽¹⁾	1993
KAMU KESİMİ			
Kamu Harcanabilir Geliri	243.924	206.625	190.825
Kamu Tüketimi	246.405	238.924	245.765
Kamu Tasarrufu	-2.481	-32.299	-54.940
Kamu Yatırımı	110.590	81.579	139.526
KAMU KAYNAK AÇIĞI	-113.071	-113.877	-194.466
ÖZEL KESİM			
Özel Harcanabilir Gelir	1.693.675	1.649.313	1.738.425
Özel Tüketim	1.246.963	1.220.710	1.260.550
Özel Tasarruf	446.712	428.604	477.875
Özel Yatırım	333.192	301.201	379.672
ÖZEL KESİM KAYNAK FAZLASI	113.521	127.402	98.203

(1) Gerçekleşme tahmini

(2) Program

KAYNAK: DPT

TABLO 4: YATIRIM VE TASARRUF EĞİLİMİ (%)

	1995 ⁽²⁾	1994 ⁽¹⁾	1993
KAMU TASARRUFU/KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	-1,0	-15,63	-28,80
KAMU YATIRIMI/KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	45,33	39,50	73,10
ÖZEL TASARRUF/ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	26,4	26,0	27,5
ÖZEL YATIRIM/ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	19,68	18,26	21,80
S. SERMAYE YATIRIMI/GSMH	22,4	22,0	25,1
YURTİÇİ TASARRUFLAR/GSMH	22,9	21,4	21,9

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

1995 yılı GEÇİŞ PROGRAMI; Gayrisafi Milli Hasıla'da % 4,4'lük bir artış ve cari işlemler dengesinin 430 milyon Dolar civarında fazla vermesi (dış kaynak kullanılmaması) varsayımlarına dayalı olarak toplam kullanılabilir kaynaklarda % 5,1 oranında reel bir artış öngörülmektedir. Programa göre; kamu tüketiminde % 3,1; özel tüketimde % 2,1; toplam tüketimde de % 2,3'lük bir artış beklenmektedir. Kamu sabit sermaye yatırımlarında % 5,0, özel yatırımlarda ise % 6,2'lik artışla birlikte toplam sabit sermaye yatırımlarının % 6 civarında genişlemesi Program öngörülleri arasındadır.

1995 Programına göre kamu kaynak açığının; kamu tüketimi ve bilhassa kamu yatırımlarındaki artışa karşın, kamu harcanabilir gelirlerinde beklenen ciddi artış sonucu (% 18), 1994 yılı düzeyinde kalması amaçlanmaktadır. Özel kesim kaynak fazlasının ise, tüketim ve yatırım talebindeki canlanmaya paralel olarak, 1994 yılına göre bir miktar (% 11 civarında) azalması beklenmektedir.

1995 programı; kamu tasarruf oranının -% 1, özel tasarruf oranının % 26,4, yurtiçi tasarruf oranının ise % 22,9 civarında gerçekleşeceğini öngörmektedir. Özel ve özellikle kamu yatırım eğiliminde bir miktar artış Program beklentileri arasında bulunmaktadır.

Özetle; 1995 yılı Programı tüketim ve yatırım talebinde bir miktar canlanma öngörürken, özellikle kamu harcanabilir gelirlerini arttırmak suretiyle kamu kaynak açığının reel olarak 1994 düzeylerinde tutulmasını amaçlamaktadır. Cari işlemler dengesinde beklenen bir miktar fazlalık, 1995 yılı için net dış kaynak kullanımına başvurulmayacağı beklentisine işaret etmektedir.

2. BÜYÜME PERFORMANSI

1994 Programında öngörülen % 4,5'luk büyüme hedefine karşın, Türk ekonomisinin büyüme performansı açısından son 13-14 yıllık dönemin en kötü yılını yaşamakta olduğu gözlenmiştir. 1992 yılında % 6,4, 1993 yılında da % 7,6 lık reel bir büyüme kaydeden ekonominin, yılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde kaydedilen eksi büyüme sonucu 1994 yılında ciddi bir daralma içinde olduğu gözlenmektedir. **Son kırk yıllık dönem içerisinde sadece 1979 yılında % 0,5 ve 1980 yılında % 2,8 oranında eksi büyüme kaydeden Türk ekonomisinin 1994 yılında daha ciddi bir gerileme ile karşı karşıya olduğu görülmektedir.**

1994 yılının ilk üç aylık dönemi itibarıyla % 4,3'lük bir artış kaydeden Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, mali sektördeki krizin reel sektörlerle sıçrayıp derinleştiği yılın ikinci çeyreği itibarıyla % 11,3, üçüncü çeyreği itibarıyla da % 7,9'luk bir azalma göstermiştir. **Yılın ikinci ve üçüncü çeyreğinde gözlenen ekonomik daralmada 5 Nisan Kararları'nın talep daraltıcı etkileri yanında, piyasalardaki ve ekonominin geneline ilişkin belirsizliklerin giderilmemesi, çok yüksek faiz oranları, yüksek enflasyonun geniş kitlelerin satın alma gücü üzerinde yarattığı olumsuz etkiler de belirleyici olmuştur.**

Ekonomik daralmanın en şiddetli boyutlarda hissedildiği Mayıs-Eylül döneminde, bu daralmadan en olumsuz etkilenen sektörler, ikinci üç ayı % 11,9 ve üçüncü üç ayda % 8,3 gerileyen sanayi sektörü ile yılın ikinci üç ayında % 16, üçüncü üç ayında da % 9,8 gerile-

yen ticaret sektörü olmuştur. İthalattaki olağanüstü daralmaya bağlı olarak, Milli Gelir içinde % 3,5 civarında payı olan ithalat vergisinin ikinci üç ayda % 50, üçüncü üç ayda da % 48 civarında gerilediği gözlenmiştir.

Gayri Safi Milli Hasıla birinci üç ay itibarıyla % 3,5 artış gösterirken, ikinci üç ay itibarıyla % 10,3, üçüncü üç ay itibarıyla da % 8,6'lık bir gerileme göstermiştir.

Hükümetin 1994 için daha önce öngördüğü % 4,5'luk GSMH büyüme hızı, 5 Nisan Kararları'nı müteakiben Devlet Planlama Teşkilatı tarafından revize edilerek -% 1,6'ya çekilmiştir. Ancak Kararların ekonomi üzerindeki daraltıcı etkisinin beklenenden çok daha fazla olduğu görülmüş, yılın ikinci çeyreğinde kaydedilen % 10,3'lük daralma üzerine büyüme hedefi tekrar revize edilerek -% 3,8'e çekilmiştir. Ancak üçüncü üç aylık dönem itibarıyla eksi büyüme hızının tekrar yüksek çıkması (- % 8,6), yılın son dört aylık döneminde ekonomide gözlenen nisbi canlanmaya rağmen, % 3,8'lik eksi büyüme hedefinin de zora girdiğine ve eksi büyümenin muhtemelen daha yüksek gerçekleşeceğine işaret etmektedir.

TABLO 5: GAYRISAFİ MİLLİ HASILA BÜYÜME HIZI* (%)

SEKTÖR	1994		
	I. ÜÇ AY	II. ÜÇ AY	III. ÜÇ AY
TARIM	-1,1	-2,4	-5,1
SANAYİ	6,4	-11,9	-8,3
İNŞAAT	2,9	-2,1	-0,3
TİCARET	6,8	-16,0	-9,8
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	-3,1	-8,2	-5,3
MALİ MÜESSESELER	-0,4	-0,7	-2,1
KONUT SAHİPLİĞİ	2,9	3,0	3,0
SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	3,7	-9,6	-6,7
DEVLET HİZMETLERİ	3,4	3,4	0,7
KÂR AMACI OLMAYAN KURULUŞLAR	-8,6	-0,6	-1,9
İTHALAT VERGİSİ	14,2	-50,3	-48,2
GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILA	4,3	-11,3	-7,9
GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA	3,5	-10,3	-8,6

KAYNAK: DİE

* Sabit fiyatlarla, geçici tahmin

TABLO 6: GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA (GSMH) (Cari fiyatlarla, faaliyet kollarına ve üretici fiyatlarına göre; üçüncü dönem; milyon TL)

	1993	Sektör Payı (%)	Gelişme Hızı (%)	1994	Sektör Payı (%)	Gelişme Hızı (%)
1. TARIM	158.325.459,0	24,9	76,7	285.175.302,0	22,8	80,1
- Çiftçilik ve Hayvancılık	151.679.588,0	23,9	74,3	277.125.447,0	22,2	82,7
- Ormancılık	4.568.622,0	0,7	163,8	4.693.792,0	0,4	2,7
- Balıkçılık	2.077.249,0	0,3	139,5	3.356.063,0	0,3	61,6
2. SANAYİ	126.415.347,0	19,9	70,9	270.483.166,3	21,6	114,0
- Madencilik ve Taşocaklığı	6.863.055,3	1,1	41,2	17.190.580,9	1,4	150,5
- İmalat Sanayii	106.025.092,3	16,7	72,6	222.077.220,1	17,8	109,5
- Elektrik, Gaz, Su	13.527.199,4	2,1	75,7	31.215.365,3	2,5	130,8
3. İNŞAAT	43.376.004,1	6,8	83,2	85.868.432,5	6,9	98,0
4. TİCARET	115.085.876,7	18,1	77,1	231.519.440,2	18,5	101,2
- Toptan ve Perakende Ticaret	98.055.049,9	15,4	78,5	191.899.980,1	15,4	95,7
- Otel, Lokanta Hizmetleri	17.030.826,8	2,7	69,2	39.619.460,1	3,2	132,6
5. ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	67.213.393,1	10,6	74,5	141.815.085,3	11,3	111,0
6. MALİ KURULUŞLAR	18.641.849,9	2,9	69,2	38.969.808,9	3,1	109,0
7. KONUT SAHİPLİĞİ	18.519.820,4	2,9	65,3	35.218.386,9	2,8	90,2
8. SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	23.107.568,7	3,6	75,1	45.707.117,5	3,7	97,8
9. (-) İZAFİ BANKA HİZMETLERİ	20.284.805,8	3,2	66,0	23.261.873,5	1,9	14,7
10. SEKTÖRLER TOPLAMI (1-9)	550.400.513,1	86,7	75,3	1.111.494.866,1	89,0	101,9
11. DEVLET HİZMETLERİ	53.755.223,0	8,5	71,0	91.644.084,0	7,3	70,5
12. KAR AMACI OLMAYAN ÖZEL HİZMET KURULUŞLARI	1.420.759,9	0,2	35,2	2.000.588,2	0,2	39,9
13. TOPLAM (10+11+12)	605.585.496,0	95,4	74,8	1.205.139.538,3	96,4	99,0
14. İTHALAT VERGİSİ	22.806.362,4	3,6	111,8	34.296.673,6	2,7	50,4
15. G.S.Y.İ.H. (Alıcı fiyatlarıyla; 13+14)	628.391.858,4	99,0	75,9	1.239.436.211,9	99,2	97,2
16. DIŞ ALEM NET FAKTÖR GELİRLERİ	6.553.311,3	1,0	83,0	10.087.527,5	0,8	53,9
- Dış Alemden Gelen	18.167.071,1	2,9	75,4	44.144.357,0	3,5	143,0
- Dış Aleme Giden (-)	11.613.759,8	1,8	71,3	34.056.829,5	2,7	193,2
17. G.S.M.H. (Alıcı Fiyatlarıyla; 15+16)	634.945.169,7	100,0	76,0	1.249.523.739,4	100,0	96,8

TABLO 7: GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA (GSMH) (Sabit Fiyatlarla, faaliyet kollarına ve 1987 yılı üretici fiyatlarına göre; üçüncü dönem; milyon TL)

	1993	Sektör Payı(%)	Gelişme Hızı(%)	1994	Sektör Payı(%)	Gelişme Hızı(%)
1. TARIM	8.541.478,0	26,2	-0,5	8.105.866,0	27,2	-5,1
- Çiftçilik ve Hayvancılık	8.268.163,0	25,4	-1,1	7.876.670,0	26,4	-4,7
- Ormancılık	216.104,0	0,7	19,4	167.942,0	0,6	-22,3
2. SANAYİ	6.977.109,9	21,4	8,3	6.397.734,1	21,5	-8,3
- Madencilik ve Taşocaklığı	429.632,5	1,3	-6,0	456.828,2	1,5	6,3
- İmalat Sanayii	5.879.253,6	18,0	9,6	5.259.985,8	17,7	-10,5
- Elektrik, Gaz, Su	668.223,8	2,0	8,3	680.920,1	2,3	1,9
3. İNŞAAT	1.964.043,8	6,0	7,5	1.958.260,0	6,6	-0,3
4. TİCARET	6.470.444,5	19,8	9,6	5.838.445,0	19,6	-9,8
- Toptan ve Perakende Ticaret	5.580.696,4	17,1	10,7	4.860.598,4	16,3	-12,9
- Otel, Lokanta Hizmetleri	889.748,1	2,7	3,5	977.846,6	3,3	9,9
5. ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	3.443.721,4	10,6	7,4	3.260.282,8	10,9	-5,3
6. MALİ KURULUŞLAR	-596.899,9	1,8	-1,0	584.567,0	2,0	-2,1
7. KONUT SAHİPLİĞİ	1.245.665,1	3,8	2,6	1.282.544,7	4,3	3,0
8. SERBEST MESLEK VE HİZMETLER	742.588,1	2,3	5,3	692.827,3	2,3	-6,7
9. (-) İZAFİ BANKA HİZMETLERİ	511.586,4	1,6	-1,1	499.049,2	1,7	-2,5
10. SEKTÖRLER TOPLAMI (1-9)	29.740.364,3	90,4	5,4	27.621.477,7	92,7	-6,3
11. DEVLET HİZMETLERİ	1.096.976,5	3,4	2,3	1.104.779,3	3,7	0,7
12. KAR AMACI GÜTMİYEN ÖZEL HİZMETKURULUŞLARI	104.288,4	0,3	1,5	102.299,1	0,3	-1,9
13. TOPLAM (10+11+12)	30.671.629,2	94,1	5,2	28.828.556,1	96,8	-6,9
14. İTHALAT VERGİSİ	1.479.482,0	4,5	48,7	766.988,9	2,6	-48,2
15. G.S.Y.İ.H. (Alıcı fiyatlarıyla; 13+14)	32.151.111,2	98,6	6,7	29.595.545,0	99,3	-7,0
16. DIŞ ALEM NET FAKTÖR GELİRLERİ	456.419,8	1,4	44,7	194.156,0	0,7	-57,5
- Dış Alemden Gelen	1.200.785,5	3,7	23,1	1.006.003,3	3,4	-16,2
- Dış Aleme Giden (-)	744.266,0	2,3	12,8	811.847,3	2,7	9,1
17. G.S.M.H. (Alıcı fiyatlarıyla; 15+16)	32.607.631,0	100,0	7,1	29.789.701,0	100,0	-8,6

GSMH, içinde % 26 civarında bir paya sahip bulunan sanayi sektöründeki ciddi daralma, kötü ekonomik performans üzerinde temel bir belirleyici olmuştur. İmalat sanayi üretimi 1993 yılı Ekim ayı itibarıyla % 4,3'lük bir artış göstermiş iken, 1994'ün aynı ayı itibarıyla % 8,4'lük bir gerileme göstermiştir. Alt sektörler itibarıyla en ciddi gerilemeler sırasıyla metal eşya, makina (% 36,1), taş ve toprağa dayalı üretim (% 11,9) sektörlerinde gözlenirken, kağıt ve basım sektörü üretiminde % 39,2 lik bir genişleme tesbit edilmiştir. Özellikle sanayide düşük kapasite kullanımı ve üretim gerilemesi nedeniyle elektrik, gaz ve su üretiminde geçen yıla göre daha düşük oranda artış göstermiştir (geçen yılki % 8,7'lik artışa karşın bu yıl % 3,7'lik artış).

Krizle birlikte imalat sanayinde kapasite kullanım oranları % 60'lara kadar gerilemiş, son aylardaki nisbî talep canlanmasına bağlı olarak % 70'ler düzeyine yükselmiştir. 1994 yılında tam kapasite kullanamama nedenleri arasında "iç talep yetersizliği" faktörü önemini artırırken, ihracattaki artış sonucu "dış talep yetersizliği" faktörünün önemi nisbeten azalmıştır. Bankacılık kesiminin kriz şartları içinde özel kesim kredilerini azaltmasına bağlı olarak "mali imkan yetersizliği" faktörü de tam kapasite çalışamama nedenleri arasında önemini bir miktar artırmıştır.

TABLO 8: SANAYİ ÜRETİMİ* (Ekim ayı itibarıyla yıllık % değişme)

	1994	1993
SANAYİ ÜRETİMİ	-6.0	4.7
a) Madencilik	1.3	-1.1
b) İmalat Sanayi	-8.4	4.3
- Metal eşya, makina	-36.1	8.7
- Metal ana sanayi	2.9	9.9
- Kimya	-3.5	2.1
- Tekstil, giyim, deri	-1.1	-0.5
- Kağıt ve basım	39.2	-32.4
- Taş-toprağa dayalı üretim	-11.9	9.9
- Gıda-içki	6.8	4.9
c) Elektrik, gaz, su	3.7	8.7

* DİE'nin Sanayi Üretim Endeksi'ndeki yıllık yüzde değişme

1994 yılında Türk ekonomisinin gösterdiği eksi büyüme performansına karşın, bu yılın dünya ekonomisi açısından bir genişleme yılı olması dikkat çekicidir. IMF kaynaklı verilere göre, dünya ekonomisi 1993 yılında ortalama % 2,3'lük bir büyüme kaydederken, büyüme sürecinin 1994'de daha da hızlandığı ve % 3,1'e ulaştığı tahmin edilmektedir. Sanayileşmiş ülkeler ortalaması olarak büyüme hızının 1993'de % 1,2'den 1994'de % 2,6'ya; Avrupa Birliği ülkeleri ortalaması olarak -% 0,3'den 1994'de % 1,9'a yükseldiği görülmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler grubunda ortalama büyüme hızı 1991'de % 4,4'den 1992'de % 5,9'a, 1993'de % 6,1'e yükselmiş, 1994 yılında da % 5,7 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Yine IMF kaynaklı verilere göre, eksi büyüme süreci halen "geçiş ekonomisi" diye nitelendirilebileceğimiz ülkelerde yaşanmaktadır.

Dünya ekonomisinde yaşanan olumlu konjonktüre rağmen Türk ekonomisinde 1994 yılında yaşanan ciddi boyuttaki eksi büyüme performansı, "küçülerek istikrar sağlama" gibi bir

yaklaşımın ürünüdür. Türk ekonomisi'nin ciddi bir orta vade istikrar programı çerçevesinde makul bir büyüme hızı ile birlikte istikrar sağlama yaklaşımı mümkündür. Diğer bir ifade ile, küçülerek istikrar sağlama yaklaşımı, büyüme içinde istikrar yaklaşımına göre ekonomik maliyeti çok daha yüksek bir stratejidir. Ekonominin "tekrar sürdürülebilir bir büyüme" sürecine sokulması hükümetin mevcut "küçülerek istikrar" yaklaşımı ile daha zahmetli ve uzun süreli olacaktır. 1994 yılında takip edilen istikrar (!) politikaları ile ekonomi hemen tümüyle durma noktasına getirilmiş, daha sonra talep körüklenerek yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır. Alternatif olarak büyüme hızını tümünden durdurmak yerine yavaşlatma amacına yönelik istikrar politikalarının uygulamaya konması, krizin daha az zahmetli ve daha düşük maliyetle atlatılmasını sağlayabilirdi. Türk ekonomisinin 1995 yılındaki muhtemel seyri ile ilgili yaygın olumsuz beklentiler büyük ölçüde krizin 1994 yılında çok derinleşmesi, ve hükümetin bu krizden çıkışla ilgili halen somut ve inandırıcı bir program ortaya koyamaması ile ilgilidir.

1995 yılı Geçiş Programı toplam efektif talepte % 5'lik reel artış beklentisine bağlı olarak, GSYİH'da % 4,2, GSMH'da da % 4,4'lük bir artış öngörmektedir. Programa göre 1995 yılında tarım sektörü % 2,5, sanayi sektörü % 4,9, hizmetler sektörü de % 4,3 lük bir artış gösterecektir.

Toplam efektif talepteki % 5'lik reel artış öngörüsü, 1994 yılı için öngörülen % 43.2 lik ortalama enflasyon ve % 22,5'luk yıl sonu enflasyon hızı hedefi ile çelişkili gözükmemektedir. Zira, diğer faktörler bir yana % 22,5'luk yıl sonu enflasyon hedefi piyasalarda ciddi talep daralmasını zorunlu kılmaktadır ki, bu tür bir talep daralması ortamında % 4,4'lük büyüme hedefine ulaşmak oldukça zordur.

TABLO 9: SEKTÖREL KATMA DEĞER ARTIŞ HIZLARI - % (Sabit üretici fiyatlarıyla)

SEKTÖR	1995 ⁽²⁾	1994 ⁽¹⁾	1993
TARIM	2,5	-2,5	-2,2
SANAYİ	4,9	-1,9	8,2
HİZMETLER	4,3	-3,2	10,0
(İTHALAT VERGİSİ HARİÇ HİZMETLER)	4,2	-1,1	8,0
GSYİH	4,2	-2,8	7,5
GSMH	4,4	-3,8	7,6

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

KAYNAK: DPT, DİE

3. YATIRIM TALEBİ

1994 yılında özel kesim yatırım harcamalarının bir önceki yıla mukayese ile reel olarak yaklaşık % 11, kamu yatırım harcamalarının da % 28,5 oranında gerilemiş olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre, bir önceki yıl % 9,4 civarında artış gösteren toplam sabit sermaye yatırımlarının 1994 yılında % 15,5 civarında bir azalma gösterdiği görülmektedir. Yatırımlardaki daralma sonucu, özel yatırım harcamalarının GSMH'ya oranı 1993 yılında % 18'den 1994 yılında % 16,7'ye, kamu yatırım harcamalarının oranı ise % 7,15'den % 5,32'ye gerilemiştir.

Yatırımların sektörel dağılımına bakıldığında; kamu sabit sermaye yatırımlarının ağırlıklı olarak ulaştırma-haberleşme (% 35), enerji (% 16) ve diğer kamu hizmetlerinde (% 15) yoğunlaştığı, tarımın toplam yatırımlardan % 10,7 eğitim sektörünün de % 9 kadar bir pay aldığı görülmektedir. Özel sektör sabit yatırım harcamalarının ise imalat, ulaştırma ve tarım sektörlerinde azalmış olduğu, konut ve madencilik sektörlerinde ise sırasıyla % 4,5 ve % 23 oranında artmış olduğu tahmin edilmektedir.

1994 yılında toplam özel sektör yatırımları içinde ilk sıraları konut (% 52,9), imalat sanayi (% 21,9) ve ulaştırma yatırımları (% 12) almıştır.

Teşvik belgesine bağlanan toplam yatırım tutarı 1994 yılının ilk 8 aylık döneminde geçen yıla oranla (cari fiyatlarla) % 52 oranında azalarak 109,4 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmiştir. Yatırım teşviğine bağlanan sektörler arasında % 58 pay ile imalat sanayi ilk sırayı, % 35,6 pay ile hizmetler sektörü ikinci sırayı, % 1,4 pay ile de tarım sektörü son sırayı almıştır.

1994'ün ilk 8 aylık döneminde teşvik kapsamına alınan yatırımların % 78'ini komple yeni yatırımlar ve % 8'ini tevsi yatırımlar teşkil etmiştir. Teşvik belgesine bağlanan yatırımlar içinde en yüksek payı yaklaşık % 44 ile Marmara Bölgesi elde etmiş, bunu % 12,4 pay ile İç Anadolu bölgesi izlemiştir.

1995 Geçiş Programı, toplam sabit sermaye yatırımlarında % 53 lük bir nominal artış ve % 6,1 lik bir reel artış öngörmektedir. Buna göre kamu sabit sermaye yatırımlarının % 5,9, özel yatırımların % 6,2 bunun sonucu toplam sabit sermaye yatırımlarının % 6,1 reel artış göstermesi beklenmektedir. Kamu sabit sermaye yatırımları içinde % 28,7 pay ile ulaştırma, % 18,6 pay ile enerji ve % 18,2 pay ile diğer kamu hizmetleri yatırımlarının yer alması hedeflenmektedir. Tarım yatırımlarının % 11,0, eğitim yatırımlarının % 9,3 ve imalat yatırımlarının ise % 3,8 pay alması beklenmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde ilk sırayı % 51,5 ile konut sektörünün ikinci sırayı % 21,3 ile imalat sa-

nayi sektörünün, üçüncü sırayı ise % 13 pay ile ulaştırma sektörünün alması beklenmektedir.

1995 Programı, özel sektör yatırımlarının GSMH'ya oranının % 17'ye yükseleceğini, kamu yatırımlarının GSMH içindeki payının ise % 5.4 düzeyinde kalacağını tahmin etmektedir.

TABLO 10: SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI
(Cari Fiyatlarla, MİLYAR TL)

TAHİMİNİ SEKTÖR	1995 PROGRAM HEDEFİ			1994 GERÇEKLEŞME		
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
Tarım	33.646	28.794	62.440	21.303	18.962	40.265
Madencilik	724	11.799	19.522	4.762	7.770	12.532
İmalat	11.578	209.977	221.555	5.703	140.276	145.979
Enerji	56.850	13.500	70.350	31.973	2.791	34.764
Ulaştırma	87.361	128.600	215.962	69.550	76.641	146.191
Turizm	5.608	21.945	27.553	3.309	16.178	19.487
Konut	6.852	506.358	513.210	7.392	339.910	347.303
Eğitim	28.575	9.363	37.938	18.025	5.545	23.571
Sağlık	11.266	14.641	25.907	6.896	9.410	16.306
Diğer Hiz.	55.519	38.285	93.804	29.463	25.527	54.990
TOPLAM	304.978	983.252	1.288.240	198.376	643.012	841.388

KAYNAK: DPT

TABLO 11: ÖZEL VE KAMU SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (GSMH'nin Yüzdesi Olarak)

YIL	KAMU	ÖZEL
1990	12,50	9,80
1991	12,20	10,40
1992	10,20	13,0
1993	7,15	18,00
1994 ⁽¹⁾	5,32	16,70
1995 ⁽²⁾	5,40	17,00

(1) Gerçekleşme tahmini

(2) Program

KAYNAK: DPT.

TABLO 12: SEKTÖRLER İTİBARIYLA YATIRIM TEŞVİKLERİ (Cari Fiyatlarla, MİLYAR TL)

SEKTÖR	TEŞVİK BELGE SAYISI		PROJE TUTARI	
	1994 (1)	1993	1994 (1)	1993
Tarım	13	56	1.605	2.475
Madencilik	50	171	2.963	6.528
İmalat	499	2.083	63.550	159.259
Enerji	8	38	2.280	12.887
Hizmetler	238	703	38.993	48.099
TOPLAM	808	3.051	109.392	229.248

(1) İlk 8 aylık dönem.

4. İŞGÜCÜ PİYASASI

DİE verileri, 1994 yılında yaşanan ekonomik krizin istihdamı olumsuz yönde etkilediği ve işsizlik oranının arttığına işaret etmektedir. İşgücü piyasası ile ilgili tahminler işgücü arzının 1994 yılında % 1 oranında arttığını, buna karşın kriz koşulları içinde işgücü talebinin (istihdam) % 2,2 gerilediğine bunun sonucu açık işsizlik oranının 1993 yılında % 7,6'dan 1994'de % 10,5'e yükselmiş olduğuna işaret etmektedir. Kriz koşulları içinde eksik istihdam oranının da artmış olduğu ve % 9,3 düzeyine yükselmiş olduğu tahmin edilmektedir. DİE verilerine göre işsizlik ve eksik istihdam nedeniyle atıl bulunan işgücünün toplam işgücü arzına olan oranının 1993 yılında % 14,5'ten 1994 yılında da 19,8'e yükselmiş olduğu tahmin edilmektedir.

İşgücü arzının 1995 yılında bir önceki yıla göre % 9,8; işgücünün talebinin de % 2,3 artış göstereceği bunun sonucu açık işsizlik oranının % 9,2'ye gerileyeceği tahmin edilmektedir. Resmi tahminler işsizlik ve eksik istihdam nedeniyle atıl bulunan işgücü oranında iyileşme olacağını ve % 17,4'ye gerileyeceği şeklindedir.

TABLO 13: İŞGÜCÜ PİYASASINDA ARZ-TALEP DENGESİ (BİN KİŞİ)

	1995 ⁽¹⁾	1994 ⁽¹⁾	1993
İŞGÜCÜ ARZI	20.603	20.424	20.232
İŞGÜCÜ TALEBİ (İSTİHDAM)	18.716	18.285	18.702
İŞSİZLİK	1.887	2.139	1.530
İŞSİZLİK ORANI (%)	9,2	10,5	7,6
EKSİK İSTİHDAM ⁽²⁾	1.679	1.904	1.383
EKSİK İSTİHDAM ORANI (%)	8,2	9,3	6,9
İŞSİZLİK VE EKSİK İSTİHDAM NEDENİYLE ATIL BULUNAN İŞGÜCÜ ORANI (%)	17,4	19,8	14,5

(1) Tahmin

(2) İktisadi nedenlerle 40 saatten az çalışıp daha fazla çalışmaya müsait olanlar + mevcut işinden elde ettiği gelirin azlığı ya da kendi mesleğinde istihdam edilmediği vb. nedenlerle iş aradığını bildirenler

KAYNAK: DİE, DPT.

TABLO 14: KIRSAL VE KENTSEL İŞSİZLİK ORANI (%)

	1993	1992
İŞSİZLİK ORANI	7,6	7,9
* Kentsel İşsizlik	11,4	11,8
Yaş Grubunda Lise ve Üniversite Mezunları arasındaki İşsizlik	33,1	34,2
* Kırsal İşsizlik	4,1	4,8
EKSİK İSTİHDAM ORANI	6,9	7,6
* Kentsel	7,6	7,4
* Kırsal	6,2	7,8

KAYNAK: DİE

BÖLÜM II

KAMU MALİYESİ, KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE KAMU BORÇLANMASI

1. KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ

1994 programı başlangıçta toplam kamu gelirlerinde %78, toplam kamu harcamalarında da % 68 oranında artış öngörmüştür. Buna göre kamu gelir-gider farkının 303,6 trilyon TL , konsolide bütçe açığının da 192 trilyon TL düzeyini aşmaması hedeflenmiştir. Program ayrıca iç borç stoku ve kamu bütçe açıklarının finansmanında ortalama borç vadelerinin uzatılması ve iç borç ortalama faiz maliyetlerinin düşürülmesini hedeflemiştir.

1994 yılının ilk çeyreğinde mali piyasalarda yaşanan istikrarsızlık sonucu uygulamaya konan 5 Nisan Kararları, toplam talebi kontrole yönelik daraltıcı makro politikalar öngörmüştür. İstikrar Kararları'nın temel öğelerinden birisi de kamu açıklarının azaltılması olmuş, bu amaca yönelik olarak 1994 yılı bütçe açığı hedefi 192 trilyon TL'den 98 trilyon TL düzeyine çekilmiştir. Uygulamanın ilk aylarında cari ve özellikle yatırım harcamalarında sağlanan daralma sonucu bütçe açıkları aylık bazda azalma eğilimine girmiştir. Ancak Hazine'nin iç borç yenilemelerini (dış borç imkanlarının azaldığı bir ortamda) öngörülenin üzerinde faiz maliyetleri ile yapması, kur farklarının beklenenin üzerinde gerçekleşmesi ve yılın son 4-5 aylık döneminde bütçe harcama disiplininin yeniden ortadan kalkması sonucu bütçe açıkları aylık bazda yeniden artmaya başlamıştır. Yılın son çeyreğinde bütçede gözlenen gelir-gider gelişmeleri bütçe açığının öngörülen 98 trilyon TL'lik hedefin oldukça üzerine çıkacağına işaret etmektedir. Nitekim hükümet 1994 yılı bütçe açığı hedefini yeniden revize ederek 139 trilyon TL düzeyine yükseltmiştir.

Toplam konsolide bütçe harcamalarının 900 trilyon TL, gelirlerinin de 770 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Faiz ödemelerinin toplam bütçe harcamaları içindeki payının 1993 yılında %24'ten , 1994 yılında % 33,2'ye yükselmiş olması beklenmektedir. Yatırım harcamalarındaki daralma sonucu , bu harcama kaleminin payı geçen yıl %11'den %8,8'e gerilemiştir. Personel harcamalarının payında ise hafif bir yükselme olmuştur.

TABLO 15: KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ VE 1995 HEDEFLERİ (Cari Fiyatlar, MİLYAR TL)

	1995(2)	1994(1)	YÜZDE DEĞİŞME
HARCAMALAR	1.331.000	909.000	46,4
a) Cari Harcamalar	545 .000	350 .000	55,7
-Personel	420 .000	274 .000	53,3
-Diğer Cari	125 .000	76 .000	64,5
b) Yatırım	128 .500	80 .000	60,6
c) Transfer	657 .500	479 .000	37,3
GELİRLER	1.133 .000	770 .000	47,1
a) Genel Bütçe	1.127 .000	767 .000	46,9
-Vergi gelirleri	880 .000	594 .800	47,9
-Vergi-Dışı Normal gelirler	74 .000	59 .200	25,0
-Özel gelir ve Fonlar	173 .000	113 .000	53,1
b) Katma Bütçe	6 .000	3 .000	100
GELİR GİDER FARKI	-198 .000	-139 .000	42,4
NAKİT AÇIĞI	-198 .000	-139 .000	42,4

(1) Gerçekleşme tahmini

(2) Program

KAYNAK: 1995 PROGRAMI

TABLO 16: KAMU KESİMİ GELİR-GİDER DENGESİ (MİLYAR TL - Cari Fiyatlarla)

	1995 ⁽²⁾	1994 ⁽¹⁾	1993
TOPLAM GELİRLER	1.216.193	773.286	377.664
a) Vergiler	1.096.226	735.414	355.347
b) Vergi Dışı Normal Gelirler	92.082	45.276	27.546
c) Faktör Gelirleri	104.216	35.303	12.817
d) Sosyal Fonlar	-72.731	-42.707	-18.046
TOPLAM HARCAMALAR	1.520.465	1.073.595	611.635
a) Cari Harcamalar	645.043	419.840	245.765
b) Yatırım Harcamaları	323.267	161.144	139.526
c) Transfer Harcamaları	516.391	410.388	194.497
d) Stok Değişim Fonu	35.765	82.223	31.848
BORÇLANMA GEREĞİ	304.273	300.310	233.927

1) Gerçekleşme Tahmini

2) Program

KAYNAK: 1995 EKONOMİK PROGRAMI

TABLO 17: KONSOLİDE BÜTÇEDEKİ BAŞLICA EĞİLİMLER (%)

	1995 ⁽²⁾	1994 ⁽¹⁾	1993
Faiz Ödemeleri/ Toplam Harcamalar	29,2	33,2	24,0
Yatırım Har, / Toplam Harcamalar	9,7	8,8	11,0
Personel Har, / Toplam Harcamalar	31,6	30,1	34,9
Vergi Gelirleri / Toplam Harcamalar	66,1	65,4	54,9
Vasitasız Vergiler / Toplam Vergiler	41,1	48,3	48,6
Vasitalı vergiler / Toplam Vergiler	58,9	51,7	51,4
Net Tahvil+Bono Kullanımı/Toplam TL mevduatındaki değişme % ⁽³⁾	-	51,8	65,5
1 Yıl Vadeli Ortalama Tahvil Faiz Oranı ⁽³⁾	-	112,8	86,3

1) Gerçekleşme Tahmini

2) Program

3) Ocak-Eylül Dönemi

Ek vergileme sonucu vergi gelirlerinin toplam harcamalara oranının 1993 yılında % 54,9'dan, 1994 yılında % 65,4'e yükselmesi beklenmektedir. Vasitasız ve vasitalı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payları sırasıyla % 48,3 ve % 51,7 düzeylerinde kalmıştır.

İç borçlanmada ortalama faiz oranı 1993 yılında % 86 düzeyinden, 1994 yılında yaklaşık

% 30 artışla % 113 düzeyine yükselmiştir. Bu yükselmeye, enflasyon hızının geçen yıl oranla ikiye katlanması yanında, dış borçlanma imkanlarındaki daralma ve sıkı para politikasının da etkin olduğu görülmüştür.

1995 bütçesi; konsolide bütçe harcamalarının %46,4 artış ile 1 Katrilyon 331 Milyar TL bütçe gelirlerinin de %47,1 artış ile 1 Katrilyon 133 milyar TL düzeyinde gerçekleşmesi gelir-gider farkının ise -198 trilyon TL ile sınırlandırılması öngörülmektedir. 1995 bütçesi toplam bütçe harcamaları içinde faiz ödemelerinin payının azaltılmasını, yatırım ve personel harcamalarının payının bir miktar artırılmasını hedeflemektedir. Ancak; iç borç stoğu'nun ve kamu açıklarının finansmanında kısa vadeli iç borçlanmanın payının 1995 yılında da büyük bir ihtimalle artacak olması nedeniyle, faiz oranlarının daha da yükselmesi ve bunun sonucu faiz harcamalarının toplam harcamalar içindeki payının azalması değil, artması beklenmektedir.

2. KAMU AÇIKLARININ FİNANSMANI

Konsolide bütçe nakit açığı 1994 yılının ilk 10 aylık döneminde, geçen yılın aynı dönemine mukayese ile % 17,5 artışla, 104 trilyon 849 milyar TL düzeyinde gerçekleşmiştir. Böylece 5 Nisan kararlarının yılın tamamı için öngördüğü 98 trilyon TL civarındaki nakit açığı hedefi, faiz giderleri ve kur farklarında öngörülenin üzerinde gerçekleşen artışlar ve bütçe harcamalarında son aylarda gözlenen artışlar sebebiyle, Ekim ayı itibarıyla aşılmıştır. Bu gelişmeler sonucu bütçe açığı hedefi revize edilerek 139 trilyon TL düzeyine yükseltilmiştir.

1994 yılında, bütçe açığının finansmanında dış borçlanma ve tahvil finansmanının önemi azalırken, kısa vadeli bono borçlanması ve Merkez Bankası Avansları'nın ağırlığı artmıştır.

TABLO 18: KONSOLİDE BÜTÇE NAKİT AÇIĞININ FİNANSMANI (MİLYAR TL)

	OCAK-EKİM		YÜZDE
	1994	1993	DEĞİŞME (%)
NAKİT AÇIĞI	-104.849	-89.244	17,5
(Bütçe Açığı)	-74.615	-67.958	9,8
NAKİT AÇIĞININ FİNANSMANI:	104.849	89.244	17,5
a) Net İç Borçlanma	-53.619	26.063	
b) Net Dış Borçlanma	-50.249	5.305	
c) Kısa Vadeli borçlanma	235.639	69.948	237
-Merkez Bankası Avansı (net)	35.607	32.470	9,6
-Hazine bonusu (net)	200.032	37.478	433
d) Diğer	-26.922	-12.072	

3. İŞLETMECİ KAMU İKTİSADİ TEŞEKKÜLLERİ

1994 yılında KİT gelirlerinin % 121 artışla 684 trilyon TL, giderlerinin de % 109 artışla 763,5 trilyon TL civarında gerçekleşmesi beklenmektedir. Buna göre KİT gelir-gider farkı (KİT açığı) bir önceki yıla göre % 43 nominal artışla 79,5 trilyon TL civarında gerçekleşecektir; % 140 civarındaki enflasyon oranına mukayese ile KİT açıklarında gözlenen % 43 oranındaki nominal artış, açıkların reel olarak daraldığına işaret etmekle birlikte, bu daralma verimlilik artışından ziyade yüksek oranlı KİT fiyat artışlarındaki ve KİT yatırım harcamalarındaki reel azalmadan kaynaklanmıştır.

KİT'lerin işletme gelirlerinin 1994 yılında %129, işletme giderlerinin ise % 127 artması beklenmektedir. KİT yatırım harcamaları ise nominal olarak 1994 yılı programı öngörülerini doğrultusunda % 44 oranında artmıştır.

KİT açıklarının finansmanında net iç borçlanmanın ağırlığı artarken, net dış borçlanmada azalma gözlenmiştir. Toplam olarak 79,5 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmesi tahmin edilen KİT finansman açıkları için 80 trilyon 184 milyar TL net iç borçlanmaya gidilmesi ve dış borçlanmanın net olarak 5 trilyon 433 milyar TL azaltılması beklenmektedir.

KİT'lerin kısa vadeli ticari banka borçları bu kuruluşlara ağır finansman yükleri getirmektedir. Bu borçların tasfiyesine yönelik bütçe dışı ikrazlar 1994 yılında da sürdürülmüş olup, bu yolla KİT'lere verilen tahvil tutarının 13 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO 19: İŞLETMECİ KİT'LERDE GELİR GİDER DENGESİ (Cari Fiyatlar, MİLYAR TL)

	1995 ⁽²⁾	1994 ⁽¹⁾	1993
TOPLAM GELİRLER			
-İşletme Gelirleri	909.644	684.018	309.098
-Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	819.707	571.920	248.776
-Bütçe Transferleri	68.197	89.988	33.802
-Diğer Gelirler	21.739	22099	26.267
	-	-	253
TOPLAM GİDERLER			
-İşletme Giderleri	999.247	763.438	364.359
-Yatırım Harcamaları	864.050	672.434	295.343
-Stok Artışı	71.600	47.764	33.148
-Diğer Giderler	44.479	34.632	30246
	19.117	8.609	5623
BORÇLANMA GEREĞİ	-89.603	-79.421	-55.261
FİNANSMAN:			
1) NET İÇ BORÇLANMA	89.603	79.421	55261
2) NET DİŞ BORÇLANMA	101.986	80.184	65.621
3) KASA-BANKA DEĞİŞİMİ	-14.100	-5.433	-3.049
	1.717	4.669	-7.311

1) Gerçekleşme Tahmini

2) Program

KAYNAK: 1995 PROGRAMI

1994 yılında işletmeci KİT borçlanma gereğinin GSMH içindeki payının % 2,0, bütçe transferleri hariç borçlanma gereğinin GSMH içindeki paylarında % 2,5 düzeyine gerilemesi beklenmektedir.

4. İÇ BORÇLANMA

İç borçlanma; iç borç stokunun finansmanı ve öngörülenin üzerinde gerçekleşen bütçe açıklarına bağlı olarak, hızlı artış trendini 1994 yılında da sürdürmüştür. Net iç borç stoku 1993 sonunda 356 trilyon 522 milyar TL'den, 1994 yılı Haziran ayında 475 trilyon 920 trilyon TL'ye, Ağustos ayı itibariyle de 549 trilyon 909 trilyon TL'ye yükselmiştir. İç borçlanmada vadelerin giderek kısalması ve faiz oranlarının yükselmesi, bütçe açığı hedefinin aşılaraq yeniden revize edilmesi, dış borç imkanlarının halen yeniden tesis edilmemiş olması nedenlerine bağlı olarak hızlı iç borçlanmanın devam ettiği ve 1994 yıl sonu itibariyle net iç borç stokunun 1994 sonu itibariyle 650 trilyon TL'nin üzerine çıkacağı tahmin edilebilir.

1994 yılı iç borçlanma açısından vadelerin daha da kısaldığı ve ortalama faiz oranlarının %30 oranında arttığı bir dönem olmuştur. İç borç stokunun ortalama vadesini daha uzun vadelere konsolide etmeyi amaçlayan hükümet, 1994 koşulları içinde mevcut ortalama vade uzunluğunun daha da kısalmasının önüne geçememiştir. 1994 yılında iç borçlanmada net tahvil borçlanması net olarak azalırken, kısa vadeli (3 ay vadeli) bono borçlanması önem kazanmıştır. Net dış borçlanmada ise azalma olmuştur. 1993 yılının ikinci yarısı ve 1994 yılının ilk çeyreğinde artan Merkez Bankası Kısa Vadeli Avansları 5 Nisan Kararlarını müteakip 3-4 aylık dönemde IMF'e yapılan taahhüt gereği önemli ölçüde azaltılırken, yılın son 3-4 aylık döneminde yeniden önem kazanmaya başlamıştır.

1995 yılında iç borç stoku ve kamu açıklarının finansmanı muhtemelen büyük ölçüde yurtiçi kaynaklardan (iç borçlanma yoluyla) yapılabilecektir. Özelleştirmeden sağlanabilecek gelirlerin bütçe açıklarının finansmanı için kullanılması 1995 yılı programında öngörülmekle birlikte, iç borç stokunun azaltılmasında bir kaynak teşkil etmesi muhtemel görülmektedir. Her halükarda; ağır iç borç yükünün 1995 yılında makro ekonomide yaşanacak gelişmelerde temel belirleyicilerden biri olacağı kesindir. 1995 yılı yüksek borçlanma gereksinimi nedeniyle faiz oranlarının muhtemelen daha da arttığı, iç borçlanmada vade yapısının uzatılma imkanının oldukça kısıtlı ve zor olduğu bir dönem olacaktır.

TABLO 20: KAMU BORÇ YÖNETİMİ (MİLYAR TL)

	1995 ⁽²⁾	1994 ⁽¹⁾
BORÇ ÖDEMELERİ	840.398	567.700
Dış Borç ödemesi	186.153	113.300
İç Borç Ödemesi (Tahvil)	61.400	94.000
İç Borç Ödemesi (Bono)	592.845	360.400
YENİ BORÇLANMA	1.038.398	706.700
Dış Borç Kullanımı	141.272	58.000
İç Borç Kullanımı (Tahvil)	234.833	30.600
İç Borç Kullanımı (Bono)	618.693	581.700
MB Kısa Vadeli Avansı	43.600	52.000
Diğer	0	-156.000
NET BORÇLANMA	198.000	139.000
Net Dış Borçlanma	-44.881	-55.300
Net İç Borçlanma (Tahvil)	173.433	-63.400
Net İç Borçlanma (Bono)	25.848	221.300
MB Kısa Vadeli Avansı (net)	43.600	52.000
Diğer	0	-15.600
KONSOLİDE BÜTÇE NAKİT AÇIĞI	-198.000	-139.000

1) Gerçekleşme Tahmini

2) Program

KAYNAK: 1995 PROGRAMI

5. KAMU KESİMİNE İLİŞKİN 1995 YILI PROGRAM HEDEFLERİ

- (a) 1995 yılında toplam kamu gelirlerinin %57 artışla 1 katrilyon 216 trilyon 193 milyar TL; toplam kamu harcamalarının ise % 41,5 artışla 1 katrilyon 520 trilyon 465 milyar TL düzeyinde gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Buna göre kamu gelir-gider farkının (kamu kesimi açığının) 304 trilyon 272 milyar TL düzeyinde gerçekleşmesi beklenmekte olup; bu, 1994 yılı için öngörülen 300 trilyon TL'lik açığa göre kamu açığının 1995 yılında reel olarak gerileyeceği anlamına gelmektedir.
- (b) Konsolide bütçe cari harcamalarının % 55,7, yatırım harcamalarının % 60 ve transfer harcamalarında % 37,2 artış ve toplam konsolide bütçe harcamalarının % 46,4 artış ile 1 katrilyon 331 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Vergi gelirlerinde % 47,9; vergi dışı gelirlerde % 25, özel gelir ve fonlarda da % 53'lük artış beklenmektedir; buna göre genel bütçe gelirlerinin % 47,1'lik bir artışla 1 katrilyon 127 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmesi, 6 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmesi beklenen

katma bütçe gelirleri ile birlikte toplam konsolide bütçe açıklarının 1 katrilyon 133 trilyon TL'ye ulaşması beklenmektedir. Buna göre 1995 yılı konsolide bütçe açığının (1994 yılı gerçekleşme tahminine göre % 42,5 artışla) 198 trilyon TL düzeyinde tutulması hedeflenmektedir.

- (c) Toplam konsolide bütçe gelirlerinin % 77,5'ünü vergi gelirleri (1994 gerçekleşme tahmini % 77,2), % 6,5'ünü vergi dışı normal gelirler, (1994 gerçekleşme tahmini % 7,6), % 15,2'sini de özel gelir ve fonların (1994 gerçekleşme tahmini % 14,6) oluşturması beklenmektedir.
- (d) Toplam konsolide bütçe harcamalarının % 31,5'u personel harcaması (1994 gerçekleşme tahmini % 30,1), % 9,6'sı yatırım harcaması (1994 gerçekleşme tahmini % 8,8), % 49,3'ünü da transfer harcamaları (1994 gerçekleşme tahmini % 52,7) şeklinde gerçekleşmesi beklenmektedir.
- (e) 198 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmesi planlanan konsolide bütçe nakit açığının % 71 oranında net tahvil borçlanması, % 10,5 oranında net bono borçlanması % 18,5 oranında da Merkez Bankası Kısa Vadeli Avansı ile finanse edilmesi ve 44 trilyon 881 milyar TL net dış ödemesi yapılması planlanmaktadır.
- (f) Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranının 1994 yılında %7,5'ten (gerçekleşme tahmini) 1995'te % 5,1 seviyesine gerilemesi hedeflenmektedir. Bütçe faiz ödemeleri hesaba katılmadığında bütçenin fazla vermesi ve kamu kesimi fazlasının GSMH'nın yüzdesi olarak % 1,4 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.
- (g) Bütçe faiz ödemelerinin toplam harcamalar içindeki payının 1995 yılında % 29,2'ye gerilemesi öngörülmektedir.
- (h) 1995 yılı bütçesi, özelleştirmeden sağlanacak gelirlerden bütçeye herhangi bir aktarma öngörmemektedir.
- (i) 1995 yılında kamu sabit sermaye yatırımlarının cari fiyatlarla % 53,7, sabit fiyatlarla % 5,9 oranında artması öngörülmektedir. Bunun sonucu kamu yatırımlarının toplam kamu harcamaları içindeki payının % 18,5'ten % 20,1'e, GSMH içindeki payının ise %4,9'den %5,1'e yükselmesi beklenmektedir.
- (i) 1995 yılı bütçesinde işletmecî KİT'lere 21 trilyon TL transfer ödeneği ayrılmıştır. 1995 yılında işletmecî KİT'lerin 71,6 trilyon TL, tasarrufçu KİT'lerin ise 1.5 trilyon TL tutarında sabit sermaye yatırım yapmaları öngörülmektedir. Bunun sonucu, KİT sabit sermaye yatırımlarının kamu sabit sermaye yatırımları içindeki payının %24 olması beklen-

mehtedir. KİT borçlanma gereğinin GSMH içindeki payının bütçe transferleri dahil % 1,5, bütçe transferleri hariç % 1,9 olması öngörülmektedir.

- (j) Vergi gelirlerinin toplam kamu harcamalarını karşılama oranının % 65,4'ten 1995 yılında % 66,1'e, vasıtalı vergilerin toplam vergiler içindeki payının % 51,7'den % 58,9'a yükselmesi beklenmektedir.

BÖLÜM III

PARA-MEVDUAT-KREDİ HAREKETLERİ

1. EMİSYON VE PARA ARZI

1993 yılının özellikle ikinci yarısında takib edilen genişletici para politikaları ve kamu açıklarının giderek artan oranlarda Merkez Bankası kaynaklarından karşılanması emisyon hacminde ciddi genişlemelere yol açmış, tedavüldeki para miktarı rekor düzeylere ulaşmıştı. 1994 yılı başında mali piyasalarda yaşanan krizin ve istikrarsızlığın temel hazırlayıcılarından birisi de 1994 yılı başında piyasalarda yaşanan aşırı likidite bolluğudur. Ekono-mide likiditenin kontrolü 1994 yılında ancak yerel seçimler sonrasında ele alınabilmektedir. 5 Nisan Kararları sonrası uygulamaya konan daraltıcı para politikalarının temel unsurların-dan birisi Hazine'nin Merkez Bankası'na olan Kısa Vadeli Avans Borçlarını azaltmak ol-muştur. Nitekim, IMF'e verilen niyet mektubunda da Merkez Bankası Net İç Varlıkları'nın azaltılması taahhüdünde bulunulmuştur. [T.C. Merkez Bankası'nın Net İç Varlıkları büyük ölçüde Hazine'ye verilen Kısa Vadeli Avanslarından oluşmaktadır].

Hazine; 5 Nisan Kararları'nı takib eden aylarda yüksek faiz politikaları ile iç borçlanma miktarını arttırmış, iç borçlanma yoluyla sağlanan TL kaynakları ile MB'na olan Kısa Vade-li Avans Borçları azaltılmaya başlanmıştır. (Nitekim; MB Net İç Varlıkları bir kaç ay içinde IMF'ye taahhüd edilen seviyenin dahi altına inmiştir). Bu politikaların piyasalarda yarattığı likidite darlığı, diğer yanda Merkez Bankası tarafından Merkez Bankası-dışı kesimden TL karşılığı döviz alımı ile hafifletilmeye çalışılmıştır. Diğer bir ifade ile; Türk lirası 5 Nisan'ı takib eden 3-4 aylık dönemde Hazine-Merkez Bankası-Bankalar ekseninde hareket gör-müştür.

Merkez Bankası'nın piyasaların TL ihtiyacını karşılamak amacıyla MB-dışı kesimden döviz satın alma yoluna gitmesi, bir yandan 5 Nisan itibarıyla 3 milyar ABD doları düzeyine ka-

dar gerileyen Merkez Bankası döviz rezervlerini tekrar 6 milyar \$'ın üzerine çıkarırken (Aralık itibarıyla 7 milyar \$'ın üzerinde) diğer yandan TL'nin Dolar karşısındaki değerinin 30.000 TL'nin altına düşmesi engellenmiştir.

Toplam talepteki daralma, piyasalarda genel durgunluk ve yüksek faiz ortamında yaz aylarında başarılı bir biçimde yürütülen parasal kontrolün Ağustos ayı ile birlikte yeniden gevşediği ve likiditenin tekrar artış eğilimine girdiği gözlenmiştir. Bunda enflasyonist beklentiler tümüyle kırılmadan iç borçlanma faiz oranlarını geri çekme çabası da etken olmuştur. Zira faiz oranlarını düşürmeyi tercih eden Hazine iç borç yenileme konusunda zorlanmaya başlamış, Kısa Vadeli Avans kullanımı yeniden artmaya başlamıştır. Likidite fazlasının 1994 başındaki krize benzer bir duruma zemin hazırlamasının önüne geçmek için iç borçlanma faiz oranları tekrar arttırılarak likidite kontrol edilmeye çalışılmıştır.

Tedavüle çıkan para miktarı (emisyon), 1994'ün ilk 11 aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine oranla daha hızlı bir artış eğilimi sergilemiştir. İlk 11 aylık dönemde % 91 oranında artış gösteren emisyon Kasım sonu itibarıyla 115,6 trilyon TL düzeyine yükselmiştir. Tedavüldeki para miktarı ise % 96 artışla 105 trilyon TL düzeyinde bulunmaktadır.

Tedavüldeki para miktarı ve vadesiz mevduattan oluşan M1 dar tanımlı para arzı da geçen yıla oranla daha hızlı bir genişleme göstermiştir. Büyük ölçüde muamele saiki ile para talebinin yaklaşık bir göstergesi olarak kabul edilen M1 Dar Tanımlı para arzı genel fiyat düzeyinin geçen yıla oranı ikiye katlanması nedeniyle hızlı bir genişleme sergilemekte olup, 1994'ün ilk onbir aylık döneminde % 80'lik bir artış (geçen yıl % 55) göstermiştir.

Bankaların vadeli TL mevduat hesaplarına sağladığı çok yüksek faizin etkisiyle patlama gösteren vadeli tasarruf hesapları ilk 11 aylık dönemde % 148, vadeli ticari hesaplar da % 214 lük bir artış göstermiştir. Buna bağlı olarak M2 Geniş Tanımlı Para Arzı % 119 oranında bir genişleme göstermiştir (Geçen yılın aynı döneminde % 55,9).

Yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarını da kapsıyan M2Y (Geniş tanımlı) Para Arzı da % 127,5'luk bir genişleme göstermiştir.

Parasal otoritelerin 1995 yılında parasal kontrolü ne ölçüde etkinlikle sağlayabilecekleri büyük oranda kamu açıklarının kontrolüne ve bu açıkların ne ölçüde iç borçlanma yöntemiyle karşılanabildiklerine bağlı olacaktır. 1995 yılında muhtemel bir erken seçim, uygulanan genişletici maliye politikalarıyla kamu açıklarının öngörülenin üzerinde gerçekleşmesine ve bu açıklarının ağırlıklı olarak Merkez Bankası kaynaklarından karşılanmasını gündeme getirecektir. Bu koşullarda MB'nin piyasada oluşacak likidite fazlasını (geçmiş yıllarda olduğu gibi) döviz satarak ve/veya açık piyasa işlemleri (satışları) yoluyla emme-

ye çalışması da ilave güçlükler getirecektir. Döviz satışları yoluyla TL'yi emmek TL'nin yeniden aşırı değerlenmiş bir konuma gelmesine ve yeni bir döviz krizine zemin hazırlayabileceği gibi, açık piyasa satışları yoluyla MB'nin piyasaya borçlu hale gelmesi de Merkez Bankası'na piyasa faiz oranlarını kontrolde ilave güçlükler getirebilecektir.

TABLO 21: PARA ARZI (MİLYAR TL)

	KASIM*	ARALIK	OCAK-KASIM % DEĞİŞME	
	1994	1993	1994	1993
TEDAVÜLE ÇIKAN PARA	115.934	60.675	91,1	72,9
(-) BANKA KASALARI	1.0851	7.285		
TEDAVÜLDEKİ PARA	105.083	53.390	96,8	72,7
(+) VADESİZ TİCARİ MEVDUAT	63.659	37.334	70,5	39,1
(+) VADESİZ TASARRUF MEVDUATI	41.145	25.730	59,9	46,4
(+) MB'DEKİ MEVDUAT	166	69	140,6	-67,9
M1 (DAR TANIMLI) PARA ARZI	210.053	116.523	80,3	55,4
(+) VADELİ TİCARİ MEVDUAT	23.544	7.478	214,8	49,4
(+) VADELİ TASARRUF MEVDUATI	345.757	139.405	148	33,1
(+) MEVDUAT SERTİFİKASI	4.788	3.055	56,7	-20,2
M2 (GENİŞ TANIMLI) PARA ARZI	584.142	266.461	119,2	55,9
(+) YURTIÇİ KAYNAKLI DÖVİZ TEVDİAT HESABI	585.115	247.527	136,4	117,3
M2Y (YENİ GENİŞ TANIMLI PARA ARZI)	1.169.257	513.988	127,5	69,1

* 25 Kasım itibarıyla

2. MEVDUAT TALEBİ

1994 yılı başında mali piyasalarda başgösteren kriz, Türk Lirası'na olan güvensizliği daha da artırmış, Türk Lirası hızlı bir şekilde dövizle yönelmeye başlamıştır. TL mevduat faiz oranlarının artırılması ve hükümetin TL mevduatlarını teşvik etmek amacıyla mevduat faizi stopaj vergisi'ni % 10'dan % 5'e çekmesi TL'den kaçışı önleyememişti. TL'den kaçış süreci (para ikamesi) gerçekte 1993 yılının ikinci yarısında başlamış bir süreç olup 1994 yılının ilk 3-4 aylık döneminde hızlanmıştır. TL mevduatları 1993 yılında reel olarak azalmış, dövizli mevduatın toplam mevduat içindeki payı artmaya devam etmiştir.

TABLO 22: MEVDUAT STOKU (MİLYAR TL)

	KASIM 1994	ARALIK 1993	OCAK-KASIM % DEĞİŞME 1994	1993
I. TASARRUF MEVDUATI	391.690	168.190	132,9	33,2
(a) Vadeli	350.545	142.460	146,1	31,3
(b) Vadesiz	41.145	25.730	59,9	46,4
II. TİCARİ MEVDUAT	87.203	44.882	94,3	41,0
(a) Vadeli	23.544	7.478	214,8	49,4
(b) Vadesiz	63.659	37.334	70,5	39,1
III. RESMİ MEVDUAT	29.097	15.193	91,5	108,4
(a) Vadeli	1.313	504	160,5	119,9
(b) Vadesiz	27.784	14.689	89,1	108,1
TOPLAM MEVDUAT	507.990	222.136	122,6	38,6

5 Nisan Kararları ve banka mevduat faiz oranlarında gözlenen olağanüstü artış başlangıçta TL'ye yönelişi sağlayamamıştır. Bunda batan üç bankanın bankacılık sisteminin tümü için yarattığı güvensizlik önemli rol oynarken, bankalardan yoğun dövizli mevduat çekilişi de dövizli mevduatların TL'ye dönüştürüleceği söylentilerinden kaynaklanmıştır. Ancak, Merkez Bankası'nın sorunlu bankaları desteklemesi ve TL tasarruf mevduatına yüzde 100 devlet güvencesinin getirilmesi, banka sistemine olan güveni yeniden tesis etmiş TL mevduatlarına yöneliş -yüksek faiz etkisi ve döviz kurlarının istikrarlı bir seyir takip etmesine paralel olarak- yeniden hız kazanmıştır.

TL mevduatı yaz aylarında hızlı bir artış göstermiş, bunun sonucu vadeli tasarruf mevduatı ilk 11 aylık dönemde % 146 oranında büyük bir artış göstermiş (bu mevduat kategorisi geçen yılın benzer döneminde sadece % 31 oranında bir artış göstermişti), vadeli ticari mevduattaki artış ise % 214 oranında gerçekleşmiştir. Vadeli resmi mevduat ta ilk onbir ayda % 160'lık bir artış göstermiştir. Toplam mevduattaki ilk onbir aylık artış ise % 122,6 düzeyindedir (geçen yılın aynı döneminde % 38,6)

1993 yılı Aralık ayı itibarıyla 17,5 milyar \$'a yükselen yurtdışı kaynaklı döviz tevdiat hesapları, Mayıs ayından itibaren gerileme eğilimine girmiş olup Kasım 1994 itibarıyla 16 milyar \$ düzeyindedir. Geçen yılın ilk onbir ayında % 35 artış gösteren yurtdışı kaynaklı döviz tevdiat hesapları bu yılın aynı döneminde % 8,4'lük bir gerileme göstermiştir.

Yurtdışı kaynaklı döviz tevdiat hesapları ise ilk 11 aylık dönemde % 20'lik bir artışla Kasım 1994 itibarıyla 2,7 milyar \$ düzeyine ulaşmıştır.

Ancak; Eylül ayından itibaren enflasyonun yeniden hızlanma eğilimine girmesi, döviz kurlarındaki hareketlenme ve spekülasyon beklentilerdeki artış, yeniden dövize yönelişi günd-

me getirmiş, dövizli mevduatların toplam mevduat içindeki payı artmaya başlamıştır. Yaz ortalarında % 45'ler düzeyine gerileyen dövizli mevduat payı Aralık ortası itibarıyla yeniden % 55ler düzeyine yükselmiştir.

TABLO 23: DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI (DTH) (MİLYON \$)

	KASIM 1994*	ARALIK 1993	OCAK-KASIM % DEĞİŞME 1994	1993
a) Yurtiçi Kaynaklı DTH	16.031	17.496	-8,4	34,9
b) Yurtdışı Kaynaklı DTH	2.703	2.244	20,5	40,5
TOPLAM DTH	18.734	19.740	-5,1	35,7

* 25 Kasım itibarıyla.

Mevduatın bankalararası dağılımı incelendiğini, kamu bankalarının toplam mevduat içindeki payının 1993 sonunda % 61'den Kasım 1994 sonu itibarıyla % 55'e gerilediği; buna karşın özel bankalarının payının % 37'den % 44'e yükseldiği görülmektedir. Yabancı bankaların mevduat payında ise hafif bir gerileme gözlenmiştir.

TABLO 24: MEVDUATIN BANKALARARASI DAĞILIMI (%)

	1994 ⁽¹⁾	1993	1992
KAMU BANKALARI	55.20	61.20	60.30
ÖZEL BANKALAR	43.85	37.66	38.50
YABANCI BANKALAR	0.95	1.14	1.20
TOPLAM MEVDUAT	100.0	100.0	100.0

(1) 25 Kasım itibarıyla

Türk mali sistemine 1985 yılında giren, son yıllarda kaydadeğer bir gelişme göstererek sayıları 4'e ulaşan Özel Finans Kurumları (ÖFK'ler), kriz şartlarına rağmen mali sistemdeki % 3,5-4'lük pazar paylarını korumuşlardır. ÖFK'lerin kâr/zarar hesapları yoluyla topladıkları toplam fonlar 1993 sonunda 13 trilyon TL'den 1994 sonu itibarıyla 27-28 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Kar/Zarar esasına göre fon toplayan ÖFK'lerin Mevduat Sigortası'na tabi olmadıkları hesaba katılırsa, mali sisteme güvenin ancak mevduatlara % 100 devlet güvencesi (mevduat sigortası) yoluyla sağlanabildiği bir ortamda, ÖFK'ların pazar paylarını korumaları küçümsenmeyecek bir başarı kabul edilmelidir.

3. KREDİ STOKU

1993 yılında reel bir genişleme gösteren mevduat banka kredileri, 1994 yılında makroekonomik faaliyetlerdeki gerilemeye paralel olarak reel anlamda 1993 düzeyinin altına gerilemiştir.

Toplam mevduat banka kredileri 1994'ün ilk 11 aylık döneminde % 70 oranında nominal bir artış gösterirken aynı dönemde Toptan Eşya Fiyat Endeksindeki artışla ölçülen enflasyon % 130 olmuştur (bu anlamda toplam mevduat banka kredilerindeki reel daralma % 26 düzeyindedir). Kamu bankalarının kredileri nominal olarak % 80,6, özel banka kredileri % 66,3, yabancı banka kredileri de % 33,5 artış göstermiştir. Mevduat banka kredilerinin düşük artış hızı, bankaların mali ve ekonomik krizin yarattığı belirsizlik ortamında kredi verme konusundaki isteksizlikleri yanında, sınai ve ticari şirketlerin benzer sebeplerle zayıflayan kredi taleplerinden kaynaklanmıştır.

Kalkınma ve Yatırım banka kredileri nominal olarak geçen yıla oranla daha hızlı artarken (% 87,4), hızlı enflasyon karşısında reel bir daralma göstermiştir.

Bankalar kriz ortamında şirket riski almak yerine, kaynaklarını daha ziyade yüksek faizli kamu kağıtlarına kanallize etmişlerdir. Ortalama munzam karşılık oranının 1993 sonunda % 15'den Aralık 1994 itibarıyla % 11'e gerilemiş olmasına rağmen; mevduatın krediye dönüşüm oranı kamu bankalarında 1993 sonunda % 76'dan 1994 Aralık ayı başında % 69,50'ye; özel bankalarda % 172'den % 130'a, yabancı bankalarda ise % 320'den % 231'e gerilemiştir.

TABLO 25: KREDİ STOKU (MİLYAR TL)

	KASIM 1994	ARALIK 1993	OCAK-KASIM % DEĞİŞME	
			1994	1993
I. MEVDUAT BANKA KREDİLERİ	450.081	263.768	70,6	87,2
(a) Kamu	188.313	104.264	80,6	66,4
(b) Özel	247.319	148.684	66,3	105,9
(c) Yabancı	14.449	10.820	33,5	90,0
II. KALKINMA VE YATIRIM BANKA KREDİLERİ	44.715	23.863	87,4	56,9
III. MERKEZ BANKASI DOLAYSIZ KREDİLERİ	145.374	83.785	73,5	87,0
TOPLAM KREDİ STOKU	640.170	371.416	72,4	84,9

* 25 Kasım itibarıyla

Bankalararası para piyasası 1994 yılında da ekonominin günlük likidite gelişmelerini yansıtmaya devam etmiştir. Bu piyasada bir gecelik işlemlerde (overnight) uygulanan ortalama

ma faiz % 30-90 arasında gerçekleşmiştir. Merkez Bankası'nın döviz kurlarını kontrol altında tutmak için, döviz piyasalarına zaman zaman yaptığı müdahaleler yanında, bankalararası para piyasasına da müdahalede bulunduğu ve faiz oranlarını % 90-100'ler düzeyine kadar çektiği gözlenmiştir.

TABLO 26: BANKALARARASI PARA PİYASASI (1994)

	21/12	21/11	21/9	21/6	21/12/1993
Bir Günlük Borçlanmada					
EN DÜŞÜK FAİZ (%)	50,00	75,00	20,00	30,00	68,00
EN YÜKSEK FAİZ (%)	94,75	90,00	60,00	40,00	68,00
AĞIRLIKLİ ORTALAMA FAİZ	92,10	83,30	49,61	32,07	68,00
İŞLEM HACMİ (MİLYAR TL)	21.801	19.740	27.882	25.541	1.977

Geçen yılın ilk onbir aylık döneminde % 87'lik bir artış gösteren Merkez Bankası dolaysız kredileri 1994'ün aynı döneminde % 73,5'lük nominal bir artış göstermiş olmakla birlikte reel olarak daralmıştır.

Merkez Bankası toplam (dolaylı+dolaysız) kredileri ilk 11 aylık dönemde sadece % 28,9'luk bir artış göstermiştir. Bu yavaş artışta kamuya açılan toplam kredilerin % 41 artış hızıyla sınırlandırılmış olması yanında, bankalar kesimine açılan kredilerin % 30 oranında gerilemesi kısmen etkin olmuştur.

Merkez Bankası'nın kamu kesimine açtığı kredilerde en büyük payı yine Hazine Avansları teşkil etmiştir (% 85). İktisadi Devlet Teşekkülleri'ne sağlanan kredilerin payı ise % 15 civarında bulunmaktadır.

Bankalar kesimine sağlanan Merkez Bankası kredilerinin % 98'i ticari kesime, % 2'si de sınai kesime yönelik olmuştur.

TABLO 27: MEVDUATIN KREDİYE DÖNÜŞÜM ORANI (%)

	1994 ⁽¹⁾	1993	1992
KAMU BANKALARI	69,50	76,0	66,3
ÖZEL BANKALAR	130,0	172,0	114,0
YABANCI BANKALAR	231,0	321,0	235,0
ORTALAMA MUNZAM KARŞILIK ORANI (%)	11,2	15,0	13,7

(1) 2 Aralık itibarıyla

TABLO 28: MERKEZ BANKASI İÇ KREDİ GENİŞLEMESİ (MİLYAR TL)

	9 ARALIK 1994	31 ARALIK 1993	% DEĞİŞME	%* PAY
I. KAMU KESİMİ'NE				
AÇILAN KREDİLER	117.299	82.936	41,4	90,5
(a) Hazine	92.179	70.421	29,4	
a.1. Hazine Avansı	91.521	70.421	29,9	
a.2. Diğer	658	—		
(b) İDT	25.120	12.515	100	
II. BANKA KESİMİ'NE				
AÇILAN KREDİLER	12.439	17.691	-30	9,5
(a) Ticari	12.270	17.406	-30	
(b) Sınai	169	285	-40	
MERKEZ BANKASI				
TOPLAM İÇ KREDİLERİ	129.738	100.627	28,9	100,0

* Merkez Bankası Toplam iç kredileri içindeki % pay (Aralık 1994)

4. SERMAYE PİYASASI

1994 yılı başlarında mali piyasalarda yaşanan kriz ve istikrarsızlıktan en fazla etkilenen piyasalardan birisi de İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda yeralan piyasalar olmuştur. Bu piyasalardaki işlem hacmi yılın ilk ayında 79 trilyon TL düzeyinden Mart ayında en düşük seviyesine (17 trilyon TL'ye) gerilmiştir. Kamu Menkul Kıymetleri'nde işlem hacmi ilk 4-5 aylık dönemde büyük bir daralma gösterirken, repo ve ters repo işlemlerinde olağanüstü bir artış yaşanmıştır. Yılın ikinci yarısında piyasalar normale dönmeye başlamış ve iş hacmi yeniden artmaya başlamıştır. Yıl içinde dalgalı bir seyir izleyen IMKB Bileşik endeksi Aralık 1993 sonundaki 20.682 puandan Aralık 1994'te ancak 27.257 puana çıkabilmiştir (% 31,79'luk bir artış).

TABLO 29: MENKUL KIYMET İHRAÇLARI (Milyar TL)

	1994		
	OCAK-MART	NİSAN-HAZİRAN	TEMMUZ-EYLÜL
KAMU KESİMİ			
Devlet İç Borç Tahvili	112.134	163.581	197.533
Hazine Bonoları	34.334	31.767	66.455
Gelir Ortaklığı Senedi ve Dövizde endeksli Sen.	7.599	-	-
ÖZEL KESİM İHRAÇ İZİNLERİ			
Tahvil	19.363	13.136	17.759
Hisse Senedi	41	89	175
Hisse Senedi	4.325	5.799	11.974
Banka Bonosu	725	-	800
Finansman Bonosu	30	2	125
Katılma Belgesi	1.263	120	500
Varlığa Dayalı Menkul Değ.	12.980	7.127	4.185
TOPLAM	131.497	176.717	215.292

(1) Kamu Menkul Kıymet İhraçları Ağustos sonu itibarıyla, özel kesim ihraç izinleri Eylül sonu itibarıyla.

Kaynak: SPK, HDTM.

BÖLÜM IV

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

1. ÖDEMELER DENGESİ

1994 yılının en dikkat çekici ekonomik gelişmelerinden birisi de ödemeler dengesi alanında yaşanmıştır. 1993 yılında rekor düzeyde dış ticaret açığı ve buna bağlı olarak cari işlemler açığı veren ödemeler dengesinin, ekonomik daralma ve döviz kurlarındaki hızlı artışa bağlı olarak 1994 yılında daha küçük bir dış ticaret açığı ve bir miktar cari işlemler fazlası vereceği görülmektedir.

a) Dış Ticaret Dengesi

Büyük ölçüde ithalattaki daralmaya ve kısmen de ihracattaki artışa bağlı olarak, dış ticaret açığının 1994 yılında geçen yılın yaklaşık üçte biri düzeyine gerileyeceği gözlenmektedir.

İhracat 1994 yılının ilk 9 aylık döneminde geçen yılın benzer dönemine göre % 16 civarında bir artışla Eylül sonu itibarıyla 12 milyar 682 milyon Dolar düzeyine ulaşmıştır. İhracattaki hızlanma, yüksek kur teşviki yanında iç piyasadaki ciddi talep daralmasına bağlı olarak üretim ve satışların dış piyasa talebine yönelmesinden kaynaklanmıştır. 5 Nisan İstikrar Tedbirleri sonrasında iç piyasalarda yaşanan talep daralması ile birlikte oluşan stoklar ihracat sayesinde eritilmiş, Eylül-Ekim ayları itibarıyla stok düzeylerinde önemli bir azalma gözlenmiştir.

İthalat hızlı kur artışlarının yol açtığı yüksek ithal maliyetleri, iç piyasada talep daralması ve ekonomik belirsizlikler nedeniyle, geçen yıla göre ciddi bir gerileme göstermiştir. Top-

İthalat 1994 yılının 9 aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre % 27 oranında gerileyerek, Eylül sonu itibarıyla 15 milyar 814 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bunun sonucu, 3 milyar 132 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşen dış ticaret açığı geçen yılın aynı dönemine mukayese ile % 243 oranında gerileme göstermiştir. Döviz kurlarının 5 Nisan sonrası dönemde nisbeten istikrarlı bir artış seyretmesi (ve hatta enflasyon hızının yeniden hızlanma eğilimine girerek Kasım sonu itibarıyla yıllık bazda % 140'lara yaklaşması karşısında TL'nin yeniden "aşırı değerlenme" eğilimi içine girmesi, iç talepteki kısmî canlanmaya bağlı olarak üretimde Eylül ayından itibaren gözlenen kıpırdama ile birlikte ithalat talebi yeniden artmaya başlamıştır. Yılın son aylarında ithalat-ihracat gelişmeleri sonucunda, 1994 yıl sonu itibarıyla ithalatın 22,5 milyar Dolar, ihracatın da 17,8 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşmesi, dış ticaret açığının da 4,6 milyar Dolar düzeyinde oluşması beklenmektedir (1993 yılı dış ticaret açığı 14 milyar 162 milyon Dolar gibi rekor bir düzeye ulaşmıştı).

(b) Görünmeyen İşlemler Dengesi

Görünmeyen işlem gelirleri, 1994'ün ilk 9 aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine mukayese ile % 4,8, görünmeyen işlem giderleri de % 2,7 oranında gerileme göstermiş, bunun sonucu görünmeyen işlemler fazlası geçen yıla göre % 8,6'lık bir gerileme ile 2 milyar 877 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Görünmeyen gelirler içinde önemli bir yer teşkil eden turizm gelirleri, kur teşvikine rağmen, geçen yıla göre ciddi bir artış göstermemiş, sadece % 2,7'lik bir artışla 3 milyar 126 milyon Dolar düzeyinde kalmıştır. Görünmeyen giderlerin önemli bir kalemi olan dış borç faiz ödemeleri -geçen yıla mukayese ile yaklaşık % 5,5 oranında artış göstererek 2 milyar 764 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 1994'ün ilk 9 aylık döneminde gerçekleştirdiği net dış faiz ödemesi 2 milyar 180 milyon Dolar düzeyindedir.

(c) Karşılıksız Transferler

Karşılıksız transfer gelirlerinin yaklaşık % 85'ini teşkil eden işçi dövizleri 1994 yılında beklenen artışı göstermemiş, ekonominin içinde bulunduğu güvensizlik ortamında gerileme dahi kaydetmiştir. İşçi dövizleri yılın ilk dokuz aylık döneminde -geçen yıla mukayese ile % 7,5 oranında gerileyerek 2 milyar 93 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Karşılıksız transferlerin toplamı geçen yılın aynı dönemine mukayese ile % 12 gerileyerek 2 milyar 448 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

(d) Cari İşlemler Dengesi

1993 yılında rekor düzeyde (6 milyar 380 milyon Dolar) açık veren cari işlemler dengesi-

nin, büyük ölçüde dış ticaret açığındaki daralmaya bağlı olarak bu yıl 2 milyar Dolar civarında fazla vermesi beklenmektedir. 1994'ün ilk dokuz aylık döneminde gerçekleşen cari işlemler fazlası 2,2 milyar Dolar civarındadır (geçen yılın aynı dönemindeki cari işlemler açığı 4,8 milyar Dolar düzeyinde idi)

(e) Sermaye Hareketleri

1993 yılın ilk 9 aylık döneminde -yurtdışından önemli miktarda portföy yatırımı, kredi kullanımı ve kısa vadeli sermaye kullanımı gibi faktörlere bağlı olarak- 7,2 milyar Dolar civarında fazla veren Sermaye Hesabı, 1994'ün aynı döneminde 4 milyar Dolar civarında bir açık vermiştir. Sermaye hesabındaki açık büyük ölçüde ülkeden kısa vadeli net sermaye çıkışı (4,6 milyar Dolar) ile portföy yatırımlarında azalma, uzun vadeli sermaye çıkışı vb. faktörlerden kaynaklanmıştır. Geçmiş yıllarda büyük çaplı yurtiçi-yurtdışı faiz farkları nedeniyle ülkeye giriş yapan kısa vadeli sermaye fonları, krizin yarattığı güvensizlik ortamı ve azalan faiz farklarının artan ülke riskini karşılamaması nedeniyle, ülkeden hızlı bir çıkış yapmıştır. Diğer ülkelerde de genelde potansiyel bir istikrarsızlık unsuru olan kısa-vadeli sermaye hareketleri, 1994 yılı başında Türk mali piyasalarında yaşanan krizde de istikrar-bozucu ve istikrarsızlığı hızlandırıcı bir fonksiyon görmüştür. Yüklü miktarda kısa vadeli sermaye çıkışlarının krizdeki rolü; bu tür fonları ödemeler dengesi açıklarını karşılamada sürekli bir kaynak olarak kullanmanın ve bu kaynaklara dayanarak ödemeler dengesi disiplinsizliği içine düşmenin ne kadar sakıncalı olduğuna canlı ve çarpıcı bir örnek teşkil etmiştir.

(f) Resmi Rezervler Hesabı

Ödemeler dengesinin "çizgi üstü işlemleri" cari işlemlerdeki 2 milyar 193 milyon Dolarlık fazla ve Sermaye Hesabı'ndaki 4 milyar Dolarlık açık nedeniyle, 1 milyar 808 milyon Dolar açık vermiştir. Resmi rezervlerdeki azalma ise sadece 16 milyon Dolar düzeyinde kalmıştır. Ancak burada dikkat çekici olan NET HATA VE NOKSAN kaleminin ilk 9 ayda 1 milyar 792 milyon Dolar gibi ciddi bir fazlalık vermiş olmasıdır (Geçen yıl net hata ve noksan 2 milyar 275 milyon Dolar açık göstermişti).

TABLO 30: ÖDEMELER DENGESİ (MİLYON \$)

	OCAK-EYLÜL		1993
	1994 ⁽³⁾	1993	
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	2.193	-4.826	-6.380
(a) Dış Ticaret Dengesi	-3.132	-10.769	-14.162
İhracat (FOB)	12.682	10.915	15.610
İthalat (FOB)	-15.814	-21.684	-29.772
(b) Görünmeyen İşlemler Dengesi	2.877	3.149	4.014
Gelirler	8.526	8.958	11.843
* Turizm	3.126	3.042	3.959
* Faiz Gelirleri	584	832	1.135
* Diğer ⁽¹⁾	4.816	5.084	6.749
Giderler	-5.649	-5.809	-7.829
* Turizm	-690	-718	-934
* Dış Borç Faizi	-2.764	-2.622	-3.461
* Diğer ⁽²⁾	-2.195	-2.469	-3.434
(c) Karşılıksız Transferler	2.448	2.794	3.768
Özel Gelirler	2.163	2.336	3.035
* İşçi Dövizleri	2.093	2.261	2.919
* Bedelsiz İthalat	70	75	116
Resmî Transfer	285	458	733
SERMAYE HAREKETLERİ DENGESİ	-4.001	7.185	8.963
(a) Yabancı Sermaye	300	429	622
(b) Portföy Yatırımları	1.062	2.136	3.917
(c) Uzun Vadeli Sermaye	-722	1.135	1.370
* Kredi Kullanımı	2.449	3.752	4.857
* Dış Borç Anapara	-4.070	-3.328	-4.412
* Dresdner Hesapları	899	711	925
(d) Kısa Vadeli Sermaye	-4.641	3.435	3.054
* Varlıklar (net)	2.095	-527	-3.291
* Yükümlülükler (net)	-6.736	3.962	6.345
NET HATA VE NOKSAN	1.792	-1.599	-2.275
REZERV HAREKETLERİ	16	-710	-308
* IMF	231	-	-
* Resmi Rezervler	-215	-710	-308

(1) İhracatla ilgili navlun ve sigorta gelirleri

(2) İthalatla ilgili yabancı taşıyıcılara yapılan navlun ve sigorta ödemeleri ile yabancı sermaye kâr transferi ve diğer

(3) Geçici

2. DÖVİZ GELİR-GİDER DENGESİ

Türkiye'nin toplam döviz gelirleri; ihracattaki % 16, turizm gelirlerindeki % 2,7'lik artışa karşın işçi döviz gelirlerindeki % 7,5 ve diğer gelirlerdeki % 11 civarındaki azalış sonucu, 1994'ün ilk 9 aylık döneminde geçen yıla oranla % 4,3'lük bir artış göstererek 23 milyar 656 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. İhracatın toplam döviz gelirleri içindeki payı 1993 yılında % 48'den, 1994'ün ilk 9 ayı itibarıyla % 54'e yükselirken, işçi dövizlerinin payı % 10'dan % 9'a gerilemiştir; turizm gelirlerinin payında ise herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Toplam döviz giderleri; ithalatla % 27 oranında gerilemeye karşın dış borç faiz giderlerindeki % 5,5'lük artış sonucu, 1994'ün ilk dokuz aylık döneminde -geçen yılın aynı dönemine mukayese ile- % 22'lik azalışla 21 milyar 463 milyon Dolar düzeyine gerilemiştir. İthalatın toplam döviz giderleri içindeki % 79'dan % 73'e gerilerken; dış borç faiz giderlerin toplam döviz giderleri içindeki payı % 9,5'tan % 12,5'a yükselmiş, toplam ihracat içindeki payı da % 24'den % 22'e gerilemiştir.

Geçen yılın ilk 9 aylık döneminde 4,8 milyar Dolar (tamamında da 6,4 milyar Dolar civarında) açık veren döviz dengesi, 1994'ün benzer döneminde 2 milyar 193 milyon Dolar fazla vermiştir. Döviz dengesi'nin 1994'ün tamamı için 2,1 milyar Dolar civarında fazla vermesi beklenmektedir.

TABLO 31: DÖVİZ GELİR-GİDER DENGESİ (MİLYON \$)

	OCAK-EYLÜL	
	1994	1993
DÖVİZ GELİRLERİ	23.656	22.667
İhracat	12.682	10.915
Turizm	3.126	3.042
İşçi Döviz	2.093	2.261
Diğer	5.755	6.449
DÖVİZ GİDERLERİ	21.463	27.493
İthalat	15.814	21.684
Turizm	690	718
Faiz	2.764	2.622
Diğer	2.195	2.469
DÖVİZ DENGESİ	2.193	-4.826

3. DIŞ TİCARETİN SEKTÖREL DAĞILIMI

1994'ün ilk 9 aylık döneminde toplam ihracat içinde tarım ve hayvancılık % 13,5, madencilik % 1,5 ve sanayi ürünleri % 85 pay alırken, ihracatın sektörel dağılımında geçen yıla göre herhangi bir değişiklik olmadığı gözlenmiştir. Toplam ithalat içinde tarım ve hayvancılık % 5,4, madencilik % 12 ve sanayi ürünleri % 82,6 pay alırken, ithalatın sektörel dağılımında -ihracata benzer şekilde- geçen yıla mukayese ile kaydadeğer bir değişiklik olmamıştır.

Diş ticaretin mal gruplarına göre dağılımı incelendiğinde; toplam ithalatın % 31,7'sini yatırım malları, % 11,8'ini tüketim malları ve % 56,5'ünü da hammadde ithalatının teşkil ettiği görülmektedir. Buna göre tüketim malları ithalatının payında geçen yıla göre hafif bir gerileme olurken, yatırım malı ithalatının payı bir miktar artmış, hammadde ithalatının payı ise aynı düzeyde kalmıştır.

İlk 9 aylık dönemde toplam ihracatın % 17,1'ini yatırım malları, % 52,4'ünü tüketim malları % 30,5'ini de hammaddeler teşkil etmiştir.

TABLO 32 (a): DIŞ TİCARETİN SEKTÖREL DAĞILIMI (1994, MİLYAR \$)

	OCAK-AĞUSTOS	
	İTHALAT	İHRACAT
Sektörlere Göre		
- Tarım ve Hayvancılık	769,0	1.453,8
- Madencilik	1.752,9	159,0
- Sanayi Ürünleri	11.816,0	9.140,6
Mal Gruplarına Göre		
- Yatırım Malları	4.540,2	1.844,7
- Tüketim Malları	1.699,0	5.631,0
- Hammaddeler	8.098,7	3.277,6
TOPLAM	14.337,9	10.753,4

TABLO 32 (b): DIŞ TİCARETİN SEKTÖREL DAĞILIMI (MİLYAR \$)

	1995 (2)	1994 (1)	1993
TOPLAM İTHALAT	27.000	23.000	29.429
Tarım	645	575	1.073
Madencilik	3.640	3.375	3.358
İmalat Sanayi	22.715	19.050	24.998
TOPLAM İHRACAT	19.500	17.500	15.344
Tarım	1.325	1.185	1.044
Madencilik	295	275	232
İmalat Sanayi	17.880	16.040	14.068

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

KAYNAK: 1995 PROGRAMI

4. DIŞ BORÇLAR

Türkiye'nin dış borçlarıyla ilgili ilk 6 aylık döneme ait rakamlar, 1994 yılında önemli miktarlarda dış borç geri ödemesi yapıldığına, kısmen cari işlemlerde sağlanan iyileşme ve kısmen de dış piyasalarda taze kredi bulma konusunda karşılaşılan güçlükler nedeniyle, çok fazla yeni borçlanmaya gidilmediğini göstermektedir. Resmi rakamlara göre Türkiye 1994'ün ilk 6 aylık döneminde kriz şartlarına rağmen 4 milyar 589 milyon Dolar düzeyinde net borç ödemesinde bulunmuştur. Bunun sonucu Türkiye'nin dış borç stoku 1994'ün Haziran ayı itibarıyla 66 milyar 581 milyon Dolar düzeyine gerilemiştir.

Dış borç stoku'nun muhtelif yabancı para birimleri arasındaki dağılımı incelendiğinde; Türkiye'nin, 1994'ün ilk 6 aylık döneminde, Dolar üzerinden alınmış dış borçlarını 7 milyar 380 milyon Dolar azalttığı, buna karşın Alman Markı, Japon Yeni ve diğer muhtelif paralar üzerinden yapılmış borçlarda ise artış olduğu görülmektedir. Söz konusu bu artışlar kısmen taze borçlanmalardan kısmen de kur farklarından, yani Dolar'ın 1994 yılında başta Alman Markı ve Japon Yeni olmak üzere diğer para birimleri karşısında değer kaybetmesinden kaynaklanmıştır. Şöyle ki; Türkiye'nin Japon Yeni borçları ilk 6 ayda 3 milyar 504 milyon Dolar artarken, bu artış 1 milyar 938 milyon Doları taze borçlanmadan 1 milyar 566 milyon Doları da kur zararlarından kaynaklanmıştır. Aynı şekilde Alman Markı cinsinden borçlardaki 2 milyar 199 milyon Dolarlık artışın yalnızca 340 milyon Doları taze borçlanmadan, bakiye 1 milyar 859 milyon Doları da kur zararlarından kaynaklanmıştır.

Diğer bir ifade ile; Türkiye içinde bulunduğumuz yılın ilk 6 aylık döneminde büyük bir borç

ödemesi yapmış, mümkün olduğu kadar yeni borçlanmaya gitmemiştir. Ancak; uluslararası piyasalarda dolar aleyhindeki gelişmeler neticesinde (döviz kazançları ağırlıklı olarak Dolar ve Mark olan) Türkiye'nin dış borç stoku Dolar cinsinden ancak 775 milyon Dolar kadar **net** bir azalma gösterebilmiştir. Özellikle Japon piyasalarından yapılan borçlanmaların Türkiye'ye maliyeti bu anlamda kur zararları nedeniyle çok yüksek olmuştur. (Dış borç yönetimi konusundaki bu önemli hususa ve mevcut borçlanma stratejilerinin muhtemel sakınca ve uğranılabilecek kayıplara bir yıl önceki MÜSİAD/Türk Ekonomisi-1994 Raporu'muzda dikkat çekmiştik). Türkiye'nin toplam dış borçlarının % 35'ini ABD Doları, % 32'sini Alman Markı, % 20'sini de Japon Yeni, kalan kısmını da diğer para birimleri oluşturmaktadır.

Dış borçların muhtelif para birimleri arasında dağılmış olması, ülkenin bu para birimleri cinsinden yeterli döviz girdisi varsa, para birimleri arasındaki kur dalgalanmaları fazlaca sorun (kur riski) yaratmayacaktır. Türkiye-1994 yılı içinde yaşadığı gibi- dış borçları açısından önemli kur risklerine muhatap bulunmaktadır; zira normal döviz girdileri arasında bulunmayan (Japon Yeni gibi) döviz cinsleri üzerinden önemli miktarlarda dış borçlanmaya gitmiş olması, kur risklerini fazlalaştırmaktadır. Türkiye "her ne pahasına olursa olsun" şeklindeki borçlanma anlayışını terketmek zorundadır; aksi takdirde -örneğin kur riskinden kaynaklanan zararlar gibi- önemli parasal kayıplarla karşılaşılması kaçınılmaz olacaktır.

5) YABANCI SERMAYE

1994'ün ilk 9 aylık dönemine ait ödemeler dengesi rakamları; yabancı sermaye ve portföy yatırım girişlerinde geçen yıla göre azalma olduğuna, uzun vadeli ve kısa vade sermaye de ise net çıkışlar olduğuna işaret etmektedir. Geçen yılın ilk dokuz aylık döneminde 429 milyon \$ düzeyinde gerçekleşen fiili yabancı sermaye girişleri bu yılın benzer döneminde 300 milyon \$'a, portföy yatırımları da 2 milyar 136 milyon Dolar'dan 1 milyar 62 milyon Dolar'a gerilemiştir.

Yabancı sermaye girişleri ekonomideki istikrarsızlık arttıkça giderek azalmıştır. Yıllık fiili yabancı sermaye girişleri 1992'de 1.041 milyon dolar, 1992'de 1.242 milyon dolar, 1993'te 1.016 milyon dolar olmuşken, 1994'ün ilk 8 ayında yalnızca 450 milyon dolar düzeyinde kalmıştır. 1993'ün ilk 9 aylık döneminde uzun vadeli sermaye şeklinde sağlanan fon girişleri 1 milyar 135 milyon \$ bulurken, 1994'ün aynı döneminde 722 milyon Dolarlık azalma gözlenmiştir. Kısa vadeli net sermaye çıkışları ise ciddi boyutlara ulaşmıştır; geçen yılın ilk 9 aylık döneminde 3,4 milyar Dolarlık **net** kısa vadeli sermaye girişi sağlanı-

ken, bu yılın benzer döneminde (büyük ölçüde yılın ilk aylarında olmak üzere) toplam 4 milyar 641 milyon Dolar tutarında net çıkış gözlenmiştir.

Bu gelişmeler sonucu; rekor düzeyde sermaye girişlerinin (özellikle kısa vadeli sermaye girişi) sağlandığı geçen yılın aksine, bu yılın ilk dokuz aylık döneminde 4 milyar Dolar civarında **net** sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Uluslararası sermaye piyasalarında Türk ekonomisine olan güvenin henüz yeniden tesis edilemediği bir ortamda, Türkiye'nin dış kaynak temini açısından 1995 yılında da zorlanabileceği tahmin edilmektedir.

6) MERKEZ BANKASI DÖVİZ REZERVLERİ

1994 yılı başında 6,2 milyar Dolar düzeyinde seyreden Merkez Bankası Döviz rezervleri, yılın ilk 3 aylık döneminde döviz piyasalarına yapılan yoğun müdahaleler (döviz satışları) sonucu Nisan ayı başında 3 milyar Dolar düzeyine kadar gerilemiştir. 5 Nisan İstikrar Kararları sonrası takip edilen daraltıcı (sıkı) para politikasının piyasalarda yarattığı likidite darlığı (Türk Lirası kıtlığı) Merkez Bankası'nın Merkez Bankası-dışı kesimden Türk Lirası karşılığı döviz satın alımları yoluyla giderilmeye çalışılmıştır. Merkez Bankası'nın yoğun döviz alımları sonucu MB döviz rezervleri yeniden artmaya başlamış ve 16 Aralık 1994 tarihi itibarıyla yaklaşık 7,5 milyar Dolar düzeyine ulaşmıştır.

1994 yılına tahmini olarak 5 milyar Dolar döviz açık pozisyonu ile giren ve hızlı kur artışları sonucu yılın ilk 3-4 aylık döneminde ciddi kambiyo zararlarına uğrayan ticari banka kesimi, 1994 süresince açık pozisyonlarını azaltma yoluna gitmiş olup, bu açıklarını yaklaşık 1 milyar Dolar düzeyine indirdiği tahmin edilmektedir. [Hazine Müsteşarlığı'nın yayınladığı rakamlar Türk Banka sisteminin 1994'ün ilk üç aylık döneminde uğradığı net kambiyo zararlarının 35,7 trilyon TL civarında olduğunu göstermektedir. Ancak; özel ve yabancı bankalar bu dönemde kamu kesiminin para ve sermaye piyasası işlemleri yoluyla sağladığı faiz subvansiyonu ile yine kârlılıklarına devam etmişlerdir. Bunun sonucu ilk üç aylık dönemde; özel mevduat ve kalkınma/yatırım bankalar toplam 3,1 trilyon TL kâr ederken, kamu mevduat ve kalkınma/yatırım bankaları 6,7 trilyon TL zarar etmişlerdir. Yabancı bankaların ilk üç aydaki vergi sonrası kârları ise 1 trilyon TL düzeyine ulaşmıştır].

7) DÖVİZ KURLARI

1994 yılının en kaydadeğer gelişmelerinden birisi de, yurtiçi döviz piyasalarında gözlenen büyük çaplı dalgalanmalar ve TL'nin yabancı paralar karşısındaki yüksek oranlı değer kaybetmesi olmuştur.

Yaklaşık 1988 yılından bu yana uygulanan döviz kuru politikaları, TL'yi yabancı paralar karşısında birikimli olarak "aşırı değerli" hale getirmişti. 1993 yılının ortalarından itibaren güdülen faiz politikaları ekonomide ciddi bir likidite genişlemesine yol açmış, 1994 yılı başında piyasadaki likidite hacmi rekor düzeylere ulaşmıştı. TL'nin aşırı değerlenmişliğinin yarattığı büyük çaplı kur ayarlaması beklentileri, Ocak ayında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın çöküşü ve aşırı likidite vb. faktörler döviz piyasalarında büyük çaplı istikrarsızlıklara yol açmıştı.

Kamu otoriteleri yılın ilk çeyreğinde (büyük ölçüde yaklaşan seçimler sebebiyle) döviz kurlarındaki artışı çok yüksek faiz ve piyasaya döviz satışı yoluyla baskı altında tutmaya çalışmıştır. Bu tür bir politikanın maliyeti, Merkez Bankası döviz rezervlerinin 3 milyar Dolar civarında azalması ve over-night para piyasasında faiz oranlarının ortalama % 400 civarında gerçekleşmesi olmuştur.

Seçim sonrası açıklanan 5 Nisan Kararları, piyasaların istikrar beklentilerini yeterince cevaplayamamıştır. Buna ilave olarak, böyle bir istikrar programının, bu programın uygulanması için gerekli dış kredi desteğinin sağlanmadan açıklanmış olması, Programın başarı şansı konusundaki olumsuz beklentileri daha da arttırmıştır. Kararları takibeden günlerde döviz kurlarında büyük bir dalgalanma yaşanmış, 1 ABD Doları 40.000 TL düzeyine yükselmiştir. Daha sonra dalgalı bir seyir izleyen döviz kuru 1\$=30.000-35.000 TL aralığına oturmuş ve yaz aylarında 30.000 TL civarında seyretmiştir. Ancak Eylül ayından itibaren döviz kurları ile ilgili artış beklentileri yeniden hızlanmıştır. Bunda, yılın ikinci 6 aylık döneminde gerçekleşen enflasyon hızının 5 Nisan Kararları'yla öngörülen hedefin üzerinde çıkması ve yıllık enflasyon hızının yeniden artış eğilimine girmesi önemli bir etken olmuştur.

TL, ABD Doları'na karşı 1994 yılında % 163,2, Alman Markı'na karşı da % 195,1 oranında değer kaybına uğramıştır. Bu değer kaybı 1995 yılının ilk günlerinde -kısmen spekülatif beklentilerin de etkisiyle- hızlanmış ve 3 Ocak itibarıyla 1 ABD Doları 41.000 TL düzeyine kadar yükselmiştir. (31 Aralık 1994 itibarıyla 1 ABD Doları = 38.495 TL). TL'nin Alman Markı'na karşı daha hızlı değer kaybı, ABD Doları'nın 1994 yılında Alman Markı'na karşı uluslararası piyasalarda değer kaybetmesinden kaynaklanmıştır.

TABLO 33: DÖVİZ KURLARI VE ENFLASYONDAKİ YILLIK ARTIŞ ORANLARI (%)

Yıllar	Enflasyon oranı	ABD doları	Alman markı
1983	37,1	51,5	30,0
1984	49,7	56,1	36,5
1985	44,2	30,3	63,3
1986	30,7	32,7	68,1
1987	55,1	44,8	79,7
1988	75,2	63,6	46,2
1989	68,8	27,9	31,7
1990	60,4	26,7	43,7
1991	71,1	88,1	73,1
1992	66,0	55,6	59,5
1993	71,1	70,4	59,2
1994	149,6	163,2	195,1

8) TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

1994 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler gümrük birliği müzakereleri çerçevesinde devam etti. Türkiye 1994 yılı başından geçerli olan ithalat rejiminde AB ve EFTA ülkelerine tavizli bir uygulama tanımıştır. 18600 kalem gümrük tarife pozisyonu itibarıyla ortalama koruma oranı AB ve EFTA ülkeleri için % 29'dan % 22'ye, diğer üçüncü ülkeler için ise % 33'den % 26'ya düşürülmüştü. Gümrük birliğinden başka alternatif aramayan ve bunu AB'a tam üyeliğin bir aracı olarak gören hükümet, 1995 yılı başında açıkladığı ithalat rejiminde de, AB ve EFTA için gümrük vergilerinde ortalama 1-5 puanlık ve konut fonu kesintilerinde de % 20'lik bir indirim, böylece gümrük korumalarında efektif % 21-25'lik bir azaltmaya gitmeyi planlamıştı. Ancak gümrük birliği çerçeve anlaşmasının 6 Mart '95 tarihindeki toplantıya ertelenmesi üzerine yalnızca gümrük vergisi indirimleri yapıldı, fon indirimleri beklemeye alındı.

1994 yılı içinde Yönlendirme Komitesi'nin yürüttüğü Gümrük birliği müzakereleri çerçevesinde iki taraf arasında 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren başlamak üzere anlaşmaya varılan, ancak AB tarafının 19 Aralık '94'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında onaylamayı bazı siyasi tavizler (DEP davası, Güneydoğu ve Kıbrıs konularında) koparmak için 6 Mart '95 tarihindeki toplantıya ertelediği Gümrük Birliği çerçeve anlaşmasının kapsamı şöyledir:

- Gümrük birliği sanayi ürünlerini kapsayacak, Türkiye ve AB kömür ve çelik ürünlerini de GB kapsamına almak için bir protokol imzalayacaklar.

- Türkiye AB'nden ithal ettiği 12 ve 22 yıllık listedeki tüm sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini sıfırlayacak, ve fon kesintilerini kaldıracak.
- Türkiye konsolide liberasyon oranını % 100'e getirerek, AB'nden ithalatta miktar sınırlamaları uygulayamayacak.
- Türkiye kendi millî gümrük tarife sisteminin AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyumunu tamamlamış olacak. Yani Türkiye üçüncü ülkelere karşı OGT'ndeki oranları uygulayacak.
- OGT'ye uyum ile birlikte, Türkiye'nin Topluluğun gümrük mevzuatını aynen uygulaması gerekecektir.

Burada Türkiye ile AB arasındaki Ortaklık Anlaşması gereğince (Madde 10 ve Katma Protokol Hükümleri), AB'nin de gümrük birliğinin tamamlanması için Türkiye'ye 1982'den bu yana uyguladığı birçok tekstil-giyim ürünlerindeki kotaları ve ayrıca anti-damping vergilerini kaldırması gerekirdi. Çünkü Ankara Anlaşmasının 10. Maddesinde gümrük birliği şöyle tanımlanmaktadır: "Gümrük Birliği; -Topluluk üyesi devletlerle Türkiye arasında, ithalatta olduğu gibi ihracatta gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin ve miktar sınırlamalarının, milli üretime, Anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözetken eş etkili başka her türlü tedbirin yasaklanmasını; - Türkiye'nin üçüncü memleketlerle ilişkilerinde, Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'nin kabulünü ve Toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşmayı kapsar."

- AB bu tanımlamanın aksine, Türkiye'ye uyguladığı tekstil-giyimdeki kotaların ve anti-damping tedbirlerinin kaldırılması için şu ilave isteklerde bulunmuş ve bunları kabul ettirmiştir:
- Türkiye AB'nin ortak dış ticaret politikası çerçevesinde üçüncü ülkelerle akdettiği anlaşmaları (bu çerçevede EFTA ile zaten serbest ticaret bölgesi anlaşmaları imzalanmıştı. Diğerleri, AB'nin Doğu Avrupa ülkeleri ile ortaklık anlaşmaları, Mağrib ülkeleri ile tercihli ticaret ve İsrail ile anlaşmaları vb. gibi) kabul ederek, uygulayacak.
- Bundan böyle Türkiye Brüksel'de AB Konseyi ve Komisyonu'nun belirleyeceği uluslararası anlaşmalar ve düzenlemeleri uygulayacak. Yani AB, Türkiye adına bağlayıcı taahhütlere girecek. Buna karşın, Türkiye'nin menfaatlerini kollama imkanı pek mümkün olmayacaktır. Çünkü Türkiye AB'nin karar masasında yer almayacaktır. Belki iki taraf arasında bir danışma mekanizması kurulabilir. Ama üyeliğe alınmayan Türkiye'nin menfaatlerini danışma yoluyla koruması zordur. Daha da kötüsü, AB'nin Kıbrıs, Azerbaycan vb. meselelerde alabileceği ekonomik müeyyidelere Türkiye'nin de uyması istenecektir.

- Türkiye anti-kartel, devlet yardımları ve şirket birleşmeleri alanında AB'ndeki gibi bir mevzuat çıkaracaktır. Nitekim geçtiğimiz günlerde anti-kartel mevzuatı çıkarıldı. AB'nde her türlü teşvikler gizli bir şekilde verilirken, Türkiye'deki yatırım ve ihracatı teşvik mevzuatı kuşa döndürülmüştür.
- AB Türkiye'nin patent, fikri ve sınai mülkiyet hakları yasasını çıkarmasını istemektedir. Patent yasası TBMM'nin Plan ve Bütçe Komisyonu'ndan geçmiş olup, Genel Kurul'da görüşülecektir.
- AB-dışı üçüncü ülkelerden teşvik mevzuatı kapsamında sıfır gümrük vergisi ve fonla girdi ithalatı imkanı da kalkacaktır.
- Türkiye hiçbir ülke veya ülkeler grubuna AB ile gümrük birliğinden daha imtiyazlı bir rejim tanımayacak. Bunun anlamı Türkiye'nin kendisinin kuruluşuna öncülük ettiği KE-İB (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi), ECO (Ekonomik İşbirliği Teştilatı) ve İSE-DAK gibi oluşumların Türkiye'nin gündeminden çıkmasıdır.

Gümrük Birliği için AB'nin Türkiye'nin önüne çizdiği ve müzakerelerde Türk yetkililerin kabul ettiği bu tablonun bir muhasebesini yapmak gerekir.

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN MUHASEBESİ

1) Gümrük Birliği ile amaçlanan hedef yönünden: Gümrük birliğinin ekonomik açıdan ciddi sıkıntılara yolaçaacağı kabul edilmekle beraber, Türkiye'nin batılılaşma çabaları için, Avrupa ile bütünleşme için kaçırılmaması gereken son tren olduğu, "NAFTA, AB ve APEC" gibi bloklaşmaların olduğu süreçte AB dışında kalınması halinde Türkiye'nin varlığının tehlikeye gireceği tezleri ileri sürülüyor.

Buna karşın, Doğu-Batı bloklaşmasına dayalı sistem yıkıldıktan sonra AB'nin hızla içine girdiği genişleme sürecinde Avusturya, İsveç ve Finlandiya 1 Ocak '95'te AB'nin tam üyesi oldular. 9-10 Aralık '94'te yapılan Essen Zirvesi'nde bu zirveye davet edilen altı Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin liderlerine 2000 yılı civarında tam üyelik taahhüdü verildi. Kıbrıs Rum kesimi ve Malta'nın tam üyeliğinden "kuvvetle muhtemel" olarak sözediliyor, hatta 2005-2010 yılları arasında Hırvatistan, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya ve Sırbistan'ın bile tam üyelik senaryoları yapılıyor, konuşuluyor. Avrupa'daki tüm bu senaryolarda Türkiye'nin tam üyeliğinden sözedilmezken, Türkiye ile gümrük birliğine "engelsiz pazar" imkanları getireceği düşüncesiyle olumlu bakılmaktadır. Yani siyasi hedefin gerçekleşmeyeceği açıkça dile getirilirken, hâla "batılılaşma", "belki bir gün alırlar" gibi tezlerle olumsuz etkileri çok daha büyük olacak gümrük birliğinden yana olunması yanlış bir seçimdir.

Hem de, bu tercih üzerinde ısrarlı olunması, müzakerelerde Türkiye'den 19 Aralık '94 toplantısında olduğu gibi Kıbrıs, Güneydoğu meseleleri gibi alanlarda taviz beklentisine yönlendirmektedir.

AB'ye üye olamamak bir ülkenin varlığını sona erdirmez. Norveç halkı tam üyeliği, İsviçre halkı da Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması'na dahil olmayı reddettiler. Bu sonuç iki ülkenin sonu anlamına gelmedi. Malezya, Endonezya, Güney Kore gibi ülkeler son 15 yıldaki muthiş ekonomik performanslarını AB ile gümrük birliği yoluyla elde etmediler.

Diğer taraftan, Avrupalı değerler sistemini benimsemeyi, uygulamayı amaç edinenler, gümrük birliği veya tam üyelik gibi hayati bir konuda halkın görüşünü sorma, referandum yapma yolunu seçmemektedirler. Bu konu milletin vekillerinin gündemine getirilip, Meclis'te tartışılmamıştır bile. Doğru olan, Fransa'nın, İsviçre'nin, İrlanda'nın yaptığı gibi konuyu tüm yönleriyle halka arz edip, referandum yoluyla onların görüşlerini sormak ve çıkan karara saygı göstermektir.

"Tarihi, sosyal ve kültürel bağlarımızın en yakın olduğu bölge AB" olduğunu ileri sürerek gümrük birliği ve tam üyelik isteyenlere Avrupalı ülkelerin Bosna, dağlık Karabağ ve Çeçenistan gibi Müslümanların zulüm altında olduğu ülkelerdeki meselelerde nasıl tarafgir ve önyargılı olduklarının açıkça görüldüğünü hatırlatmak gerekir.

2) Anlaşma yükümlülüklerini yerine getirme açısından: Türkiye ilk defa (minik Andorra dışında) AB'ne tam üye olmadan Gümrük Birliği'ni kuran ilk ülkelerden biri olacaktır. Türkiye 1988'den beri gümrük vergisi indirimleri ve fon kesintileri indirimlerini ciddi bir şekilde yaparken, gümrük birliği çerçevesinde bu vergileri sıfırlamayı planlamışken, AB'nin tekstil-giyim kotalarını kaldırma, anti-damping vergilerini kaldırma gibi alanlarda harekete geçmediği, emeğin serbest dolaşımını sağlama niyetinin olmadığı görülmektedir.

AB, öte yandan Türkiye'nin Gümrük Birliği çerçevesinde uğrayacağı 3-3,5 milyar dolarlık gelir kaybını telafi etme konusunda taahhüt vermemektedir, hatta 600 milyon ECU'luk 4. Mali Protokol'un serbest bırakılmasını dahi Yunanistan'ın onay vermemesine bağlamaktadır. Halbuki İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelere AB'a tam üyelik öncesinde büyük miktarlarda (toplam 5,4 milyar dolar) mali yardım yapılmıştı. AB tarafı, gümrük birliğinin uygulama sonuçlarını gördükten sonra mali kredi verme konusunu ele alabileceğini belirtiyor.

3) Ekonomik Rekabet açısından: Türkiye 2 seneden uzun bir süredir Yönlendirme Komitesi çerçevesinde gümrük birliği müzakerelerini sürdürürken, AB tarafından herhangi bir taviz alınamamıştır. Bunun üstüne, Türkiye'deki makro ekonomik göstergeler o günden bu güne giderek kötüleşmiştir. Avrupalı sanayiciler % 2-2,5'luk enflasyon oranı, % 5-

6 oranındaki kredi maliyetleri, düşük maliyetli enerji ve hammadde girdileri ile çalışırken, Türk sanayicileri tüm bu girdilerde olumsuz rakamlarla boğuşmaktadırlar.

Tekstil-giyim sanayicileri dışında Gümrük Birliği'ni hararetle destekleyen sektör görünmemektedir. Otomotiv, beyaz eşya, demirçelik, gıda sanayileri belirli geçiş dönemleri istemektedirler. Tekstilden başka bazı sektörler de rekabet edebilir. Ancak önemli olan Türk sanayinin geneli itibarıyla, gümrük birliğinin özellikle ithalat artışı ve istihdamın azalması gibi olumsuz etkilere yol açmadan gerekli çözümlerin bulunmasıdır.

Burada Türkiye'nin ihracatında "AB'nin payının % 51 olduğu, bu nedenle AB ile ekonomik bütünleşmeye gidilmesi gerektiği" şeklindeki görüşe katılmak mümkün değildir. İSO'nun bir araştırmasına göre (Kasım 1994) Türkiye'nin ihracat patlaması, 1980'den sonraki dönemde İslam ülkelerine, özellikle İran, Irak ve Libya pazarlarına yapılan ihracatla sağlanmıştır. Bu ülkelerde müteahhitlerimizin yaptıkları işler hem tecrübe hem de sermaye birikimi kazandırmıştır. Siyasi otoritenin ekonomiyi ve işadamlarını yönlendirdiği İslam ülkeleri 1982'de ve 1983'de ihracatımızın % 48 ve % 46'sını oluşturuyorlardı, ve AB'den daha fazla malı Türkiye'den alıyorlardı. Önemli olan, ülkenin bütünleşme arayışlarında doğru yönün ve hedeflerin siyasi otorite tarafından doğru bir şekilde teşhis edilmesidir.

NELER YAPILMALI?

Bu şartlar altında gümrük birliğine gitmek yanlıştır.

Ülkemiz, gelir düzeyi yüksek Avrupa Ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini tercihli ticaret rejimi temelinde sürdürmelidir.

Ancak Türkiye eko-stratejik ve jeo-kültürel konumu ile geniş yelpazeli bir dış ilişkiler ağı kurma imkanına sahiptir. Türkiye İslam ülkeleri ile ekonomik ve siyasi bütünleşme arayışı içinde olmalıdır. Türkiye'nin dini, tarihi, kültürel bağları, ana kucağının ve önderlik sahasının İslam dünyası olduğunu göstermektedir.

İslam ülkeleri Türkiye'nin ihracat atağı yaptığı her dönemde öncü olmuşlardır. 1981'den 1986'ya kadar olan dönemde İslam ülkelerinin toplam ihracatımızdaki payı % 48'lere (1982) kadar çıkarak AB ülkelerinin toplam payından daha fazla olmuştur. Müteahhitlerimiz Libya'da Ortadoğu ülkelerinde kazandıkları sermaye ve know how ile bugün dünyanın değişik bölgelerinde başarılı işler yapmaktadırlar. Bu gelişmede o zamanki siyasi otoritenin gayretleri ve yönlendirmeleri çok etkili olmuştur.

Ancak daha sonra siyasi otorite bu pazarları, kardeş ülkelerle ekonomik ve siyasi ilişkileri

bir kenara itince, hatta soğutunca "Türkiye'nin tek çıkış yönü AB'dir" şeklinde yanlış bir anlayış ortaya çıkmıştır.

Biz bugün AB ülkelerine doğru dürüst gıda ürünleri ihraç edemez iken (gurbetçi işçilerimiz sayesinde bir miktar ihracat yapıyoruz), komşu altı islam ülkesinin yılda 15 milyar dolarlık pazarlarını görmezden geliyoruz.

Üye sayısı 10'a ulaşan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) çerçevesinde üye ülkeler arasındaki ilişkiler canlandırılmalıdır. 5-6 yıl önce toplam 3-3,5 milyar dolarlık dış Ticaret hacmine sahip olduğumuz İran ile bugün 800 milyon dolarlık ticaret hacmine ancak ulaşıyoruz.

KEİB ülkeleri ile ilişkileri somut projeler bazında geliştirmeliyiz.

Benzer şekilde, dünyada en çok döviz rezervlerine ve en yüksek kalkınma hızına sahip uzakdoğu ülkelerinin tekstil-giyim ürünleri, gıda ürünleri ve inşaat malzemeleri alanındaki büyük pazarları ihmal edilmektedir. Bu ülkelerle muazzam ölçülerde dış ticaret ve ortak yatırım arayışı içinde olabiliriz.

9. DIŞ ÖDEMELER DENGESİNE İLİŞKİN 1995 YILI GEÇİŞ PROGRAMI HEDEFLERİ

1995 yılı programı, 1994 yılının tamamı için aşağıdaki gerçekleşme tahminlerini yapmaktadır:

- (a) İthalat'ın geçen yıla göre % 24,5 gerileyerek 22.400 milyon Dolar, ihracatın ise % 14 artışla 17.800 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Buna göre dış ticaret açığının 4.640 milyon Dolar'a gerilemesi tahmin edilmektedir (Geçen yılki dış ticaret açığı 14.162 milyon Dolar idi).
- (b) Geçen yıl 6.380 milyon Dolar açık veren cari işlemler dengesinin 1994 yılının tamamı için 2.090 milyon Dolar fazla vermesi beklenmektedir.
- (c) Sermaye hesabından geçen yıl sağlanan 8.963 milyon Dolarlık fazlanın 1994 yılında tersine döndüğü ve 1.965 milyon Dolar açık vermesi beklenmektedir.

1995 yılında nisbeten sıkı para ve maliye politikaları, düşük enflasyon, gerçekçi kur politikaları ve % 4,4'lük büyüme hedefi varsayımları altında, 1995 yılı ödemeler dengesi program hedefleri ise şöyle özetlenebilir:

- (a) Toplam ithalatın (1994 yılı gerçekleşme tahminine göre) % 17,5 artışla 26.370 milyon Dolar, ihracatın da % 11,5 artışla 19.850 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmesi bek-

lenmektedir. Buna göre 1995 dış ticaret açığının (1994'e göre artarak) 6.520 milyon Dolar'a ulaşması tahmin edilmektedir.

- (b) Cari işlemler açığının 1994 yılına göre azalarak 670 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.
- (c) 1995 yılında 4,6 milyar Doları faiz, 6,1 milyar Doları ise ana para geri ödemesi olmak üzere toplam 10,7 milyar Dolar dış borç servisi gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Buna karşılık 4,9 milyar Doları orta ve uzun vadeli, 1,8 milyar Doları portföy yatırımı, 0,5 milyar Doları da kısa vadeli olmak üzere toplam 7,2 milyar Dolar dış kredi kullanımı hedeflenmektedir.
- (d) Resmi rezervlerde 1,5 milyar Dolar, bankacılık kesimi rezervlerinde de 1,3 milyar Dolar olmak üzere uluslararası rezervlerde 2,8 milyar Dolarlık artış beklenmektedir.

TABLO 34: ÖDEMELER DENGESİ (MİLYON DOLAR)

	1995 (2)	1994 (1)	1993
MAL İTHALATI (FOB)	-26.370	-22.440	-29.772
MAL İHRACATI (FOB)	19.850	17.800	15.610
DIŞ TİCARET DENGESİ	-6.520	-4.640	-14.162
MAL VE HİZMET GELİRLERİ	12.300	11.300	11.843
Turizm	4.500	4.000	3.959
MAL VE HİZMET GİDERLERİ	-8.900	-8.000	-7.829
Faiz	-4.600	-4.300	-3.461
ÖZEL KARŞILIKSIZ TRANSFER	3.000	2.800	3.035
İşçi Dövizleri	2.900	2.700	2.919
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	430	2.090	-6.380
SERMAYE HAREKETLERİ DENGESİ	670	-1.965	8.963
- Doğrudan Yatırım (net)	800	435	622
- Portföy Yatırımı (net)	1.750	1.670	3.917
- Diğer Uzun Vadeli	-450	-500	1.370
Sermaye Hareketleri			
- Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	-1.430	-3.570	-3.054
NET HATA/NOKSAN	0	235	-2.275
GENEL DENGİ	1.100	360	308
REZERV DEĞİŞMESİ	-1.100	-360	-308
- IMF	400	340	0
- Resmi	-1.500	-700	-308

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

KAYNAK: 1995 EKONOMİK PROGRAMI

BÖLÜM V

FİYAT HAREKETLERİ VE ENFLASYON

1. GENEL FİYAT DÜZEYİ

Türk ekonomisi 1994 yılında son 40 yıllık dönemin en büyük ekonomik daralmasını yaşarken, aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin en yüksek enflasyon hızına da tanık olmuştur. Enflasyon hızı 1980 yılından bu yana ilk kez üç haneli rakamlar düzeyine tırmanmış, toptan eşya ve tüketici fiyatlarıyla ölçülen yıllık enflasyon hızı Aralık 1994 sonu itibarıyla sırasıyla % 149,6 ve % 125,5 düzeylerine yükselmiştir.

1993 yılı ortalarından itibaren hızlanma sürecine giren enflasyon uygulanan seçim ekonomisi sonucu geciktirilen kamu fiyat ayarlamalarının da etkisi ile 1994 yılının Mart ayına kadar % 70'ler düzeyinde kalmıştır. Ancak 1993 yılı ortalarından itibaren uygulanan genişletici para politikalarının ekonomide yarattığı likidite fazlasının enflasyon üzerindeki gecikmeli etkisi, döviz kurlarında meydana gelen % 100'ün üzerindeki artışlar ve çok yüksek düzeylere ulaşan faiz oranları (finansman maliyetleri) yüksek dozlu kamu zamları ile birleşince enflasyon hızı, Mart 1994'de % 70'ler düzeyinden Nisan ayında % 125'ler düzeyine sıçramış aylık fiyat artış % 32,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Yaz aylarında aylık bazda yaşanan fiyatlar Eylül ayından itibaren yeniden hızlanma eğilimine girmiştir.

Maliyet enflasyonunun bir göstergesi olarak kabul edilen Toptan Eşya Fiyat Endeksi'ndeki ortalama artış Ocak-Aralık 1994 oniki aylık dönemde % 120,7 düzeyinde gerçekleşmiş; toptan eşya fiyatlarındaki ortalama artış 1993 yılında aynı dönemde % 58,4 düzeyinde kalmıştı. Toptan Eşya Fiyat Endeksi'ndeki yıllık artış hızı Aralık 1993 itibarıyla % 60,3'ten, Aralık 1994 itibarıyla % 149,6'ya ulaşmıştır. 1994 yılında maliyet enflasyonundaki hızlanmanın temel nedenleri arasında; yüksek çaplı kur artışları ve yüksek faiz nedeniyle fi-

nansman maliyetlerindeki olağanüstü artışların mal ve hizmet maliyetleri üzerindeki arttırıcı etkisi yanında yüksek dozlu kamu fiyat ayarlamalarının piyasalarda yarattığı zincirleme zam şokları sayılabilir.

Tüketici fiyatları ile ölçülen ve talep enflasyonunun yaklaşık bir göstergesi sayılabilecek enflasyon hızı ise Aralık 1994 itibarıyla % 125,5 düzeyinde seyretmektedir. Geçen yılın ilk oniki aylık döneminde ortalama % 66,1 artış gösteren tüketici fiyatları 1994'ün benzer döneminde % 106,3 düzeyine yükselmiştir. Tüketici fiyat artışları 5 Nisan Kararları sonrası 3-4 aylık dönemde toptan eşya fiyat artışlarının altında seyretmiş, ancak bu trend Eylül ayı ile birlikte tersine dönmüştür. 5 Nisan kararlarının iç talep üzerindeki şiddetli daraltıcı etkisi ve satınalma gücündeki gerileme, maliyet artışlarının nihai fiyatlara tümüyle yansımaları engellemiş, maliyet enflasyonu bu sebeple bir müddet talep enflasyonunun üzerinde seyretmiştir. Ancak; yılın son 3-4 ayında talepte gözlenen nisbî canlanma, kamu harcamalarındaki disiplinin zayıflaması, stokların erimesi vb. nedenlere bağlı olarak tüketici fiyatları toptan eşya fiyatlarını yakalama sürecine girmiştir. Bunun sonucu Eylül-Aralık dört aylık dönemde toptan eşya fiyatları toplam % 27,0 artış gösterirken, tüketici fiyatları bunun üzerinde % 31,0'lik bir artış sergilemiştir. Hükümetin yılın ikinci yarısında toplam % 20'lik fiyat artış hedefi toptan eşya fiyatlara göre Kasım, tüketici fiyatlarına göre de Ekim ayında aşılmıştır.

Aylık enflasyon hızında yaz aylarında gözlenen yavaşlama büyük ölçüde; 5 Nisan Kararları'nın piyasalar üzerindeki daraltıcı etkisi, satınalma gücündeki gerileme, piyasa belirsizlikleri, yaz aylarında sebze-meyve fiyatlarının getirdiği mevsimsel ucuzluk yanında kamu fiyatlarının yeniden baskı altında tutulmasından kaynaklanmıştır. Bütçe disiplininin gevşemesi, likiditede gözlenen artış, mevsimsel ucuzluğun sona ermesi, yaz aylarında artmayan döviz kurlarının yeniden hareketlenmesi, temel kamu mal fiyatlarının arttırılması, talepteki nisbî canlanma vb. nedenlere dayalı olarak, aylık bazda enflasyon hızı Eylül ayından itibaren yeniden artmaya başlamış, aylık fiyat artışlarındaki hızlanma yıllık enflasyon hızını da tekrar yukarı çekmiştir.

TABLO 35: ENFLASYON HIZI

	TOPTAN EŞYA FİYAT ENDEKSİ		TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİ	
	1994	1993	1994	1993
ONİKİ AYLIK ORTALAMA	120,7	60,1	106,3	66,3
YILLIK ARTIŞ HIZI (ARALIK İTİBARIYLA)	149,6	60,3	125,5	71,1

KAYNAK: DİE

TABLO 36: AYLIK VE YILLIK ENFLASYON HIZI

1994	TOPTAN EŞYA FİYAT ENDEKSİ (Yüzde Artış)	TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİ (Yüzde Artış)
OCAK	5,3	4,4
ŞUBAT	10,1	6,0
MART	8,5	5,2
NİSAN	32,8	24,7
MAYIS	9,0	10,0
HAZİRAN	1,9	0,9
TEMMUZ	0,9	1,7
AĞUSTOS	2,7	2,0
EYLÜL	5,4	7,2
EKİM	6,9	9,5
KASIM	6,4	8,1
ARALIK	8,3	6,3
ONİKİ AYLIK ARTIŞ (ORTALAMA)	120,7	106,3
YILLIK ARTIŞ HIZI	149,6	125,5

KAYNAK: DIE

2. KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI

5 Nisan öncesi dönemde seçim ekonomisi uygulamaları nedeniyle baskı altında tutulan kamu fiyatları İstikrar Paketi ile birlikte şok zamlara tabi tutulmuştur. Yaz ayları süresince arttırılmayan kamu fiyatları Eylül ayından itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır. Kamu fiyatları geçen yılın oniki aylık döneminde % 54,5 artarken, bu artış hızı 1994'ün aynı döneminde % 122,5 olmuştur. Kamu fiyatlarındaki yıllık artış hızı Aralık 1993'de % 55,2 den Aralık 1994'de % 149,4'e yükselmiştir. Bu dönemde özel kesim fiyatları kamu fiyat artışlarının üzerinde seyretmiştir. Özel kesim fiyat artışları yılın 12 aylık döneminde % 119,9 (geçen yıl % 60,1), Aralık 1994 itibarıyla yıllık bazda % 149,6 düzeyinde (geçen yıl % 62,5) gerçekleşmiştir.

TABLO 37: SEKTÖREL FİYAT ARTIŞLARI *

	ARALIK AYI		12 AYLIK ORTALAMA	
	1994	1993	1994	1993
GENEL	8.3	2.9	120.7	58.4
a) TARIM	9.3	3.3	97.8	62.2
b) MADENCİLİK	6.0	4.8	132.8	57.9
c) İMALAT SANAYİ	8.1	2.6	129.4	56.6
d) ENERJİ	8.2	3.9	102.3	67.8

* DIE Toptan Eşya Fiyat Endeksindeki (1987 = 100) yüzde artış

3. SEKTÖREL FİYAT ARTIŞLARI

DİE Toptan Eşya Fiyat Endeksi; 1994 yılında en yüksek fiyat artışlarının imalat sanayi sektöründe gerçekleştiğini, bunu madencilik, tarım ve enerji sektörlerindeki fiyat artışlarının takip ettiğini göstermektedir. İmalat sanayi fiyatları geçen % 54,6'lık bir artış gösterirken, bu artış hızı 1994'de % 159,1 düzeyinde gerçekleşmiştir.

TABLO 38: KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI⁽¹⁾ (%)

	1994			1993		
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
ONİKİ AYLIK ORTALAMA	122,5	119,9	120,7	54,5	60,1	58,4
YILLIK ⁽²⁾	149,4	149,6	149,6	55,2	62,5	60,3

(1) DİE TOPTAN EŞYA FİYAT ENDEKSİ'ne göre

(2) Aralık ayı itibarıyla

1993 sonu ve 1994'ün ilk çeyreğinde tarım lehinde bulunan iç ticaret hadleri (tarım fiyatları/ sanayi fiyatları) daha sonra sanayi lehine dönmüştür. Ancak Eylül ayından itibaren iç ticaret hadleri trendinin tekrar tarım lehine dönmeye başladığı ve Kasım 1994 itibarıyla 91,1'e ulaştığı gözlenmiştir (İç ticaret hadleri: 1987=100, Nisan 1993=112,3, Ağustos 1994=76,7, Kasım 1994=91,1)

4- ENFLASYON HIZINA İLİŞKİN 1995 YILI PROGRAM HEDEFLERİ

Hükümet 1995 yılında % 43,2 bir ortalama enflasyon oranı ile % 22,5 düzeyinde yıllık (Aralık 1995) enflasyon hızı hedeflemektedir. Buna göre Toptan Eşya Fiyat Endeksi'ndeki yıllık ortalama artış hızı % 43,2 olacak, yıllık enflasyon hızı da Aralık 1995 sonu itibarıyla % 22,5'e gerileyecektir.

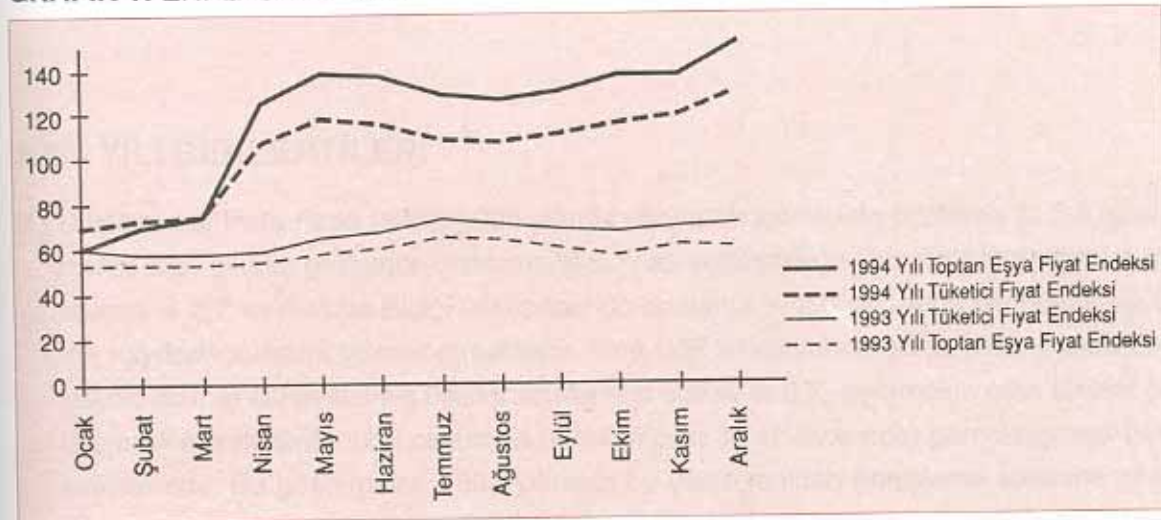
Gerek 1994 yılının ikinci yarısı için öngörülen enflasyon hedeflerinin daha Ekim-Kasım aylarında aşılmış olması, gerekse 1995 yılında bütçe uygulaması ve kamu açıklarının finansmanı konusundaki belirsizlikler, % 4,4'lük büyüme hedefinin gerektirdiği toplam talep artışı, muhtemel dış finansman güçlükleri, piyasa faiz oranlarının daha da yükselmesi vb. faktörler hesaba katıldığında hükümetin 1995 enflasyon hedefini tutturmasının mümkün olmadığı şimdiden tahmin edilebilir.

Hükümet; toplam fiyat artışlarının 1994 yılının ikinci altı aylık döneminde % 20 ile sınırlı kalacağı varsayımı ile, 1995 yılı için % 43,2'lik bir ortalama enflasyon hızı belirlemiştir. Toptan

Eşya Fiyat Endeksindeki Temmuz-Aralık 5 aylık artış hızı % 30,6'ya, tüketici fiyat artışları da % 34,8'e ulaşmıştır. Enflasyonun son 5-6 ayda kaydettiği seyir, 1994 yılı Aralık aylık enflasyon hızı sıfır olsa dahi 1995 yılına devredecek enflasyon hızı % 38-39 olacaktır. Eğer 1995'e devredecek enflasyon stoku % 38-39 olursa, 1995 yılında % 43,2'lik ortalama enflasyon hedefinin tutabilmesi için 1995 süresince aylık enflasyon hızının % 1'in altında seyretmesi gerekmektedir. Aylık bazda bu kadar düşük fiyat artışlarının gerçekleşmesi ise 1995 yılı için uzak bir ihtimal olarak gözükmemektedir. Maliye ve para politikalarının seyri konusundaki belirsizlikler yanında 1995 yılının muhtemel bir erken seçim yılı olması durumunda enflasyonist finansman ağırlık kazanacaktır. 1994 yılıyla ilgili olumsuz beklentilerin asgari düzeyde gerçekleşmesi durumunda dahi enflasyon hızının % 80'lerden aşağı olmaması beklenmelidir.

GRAFİK 1: ENFLASYON HIZI

	Toptan Eşya Fiyat Endeksi		Tüketici Fiyat Endeksi	
	1994	1993	1994	1993
Ocak	60,6	52,7	69,6	59,8
Şubat	69,7	52,7	73,0	58,2
Mart	74,0	53,3	73,6	58,0
Nisan	125,3	54,0	107,4	59,0
Mayıs	138,6	57,3	117,8	65,0
Haziran	137,6	60,6	115,8	67,2
Temmuz	128,8	65,2	109,3	73,1
Ağustos	126,5	63,5	108,0	71,2
Eylül	129,6	60,0	111,1	68,2
Ekim	136,9	57,0	116,3	67,2
Kasım	137,0	61,4	119,7	69,6
Aralık	149,6	60,3	125,5	71,1

BÖLÜM VI

MÜSİAD'IN 1995 YILI BEKLENTİLERİ VE ÖNERİLERİ

1995 YILI BEKLENTİLERİ

- (1) Uluslararası Para Fonu (IMF); 1995 yılında dünya ekonomisinin ortalama % 3,6, gelişmekte olan ülkeler grubunun ortalama % 5,7, sanayileşmekte olan ülkeler grubunun ortalama % 2,7 ve Avrupa Birliği ülkelerinin de ortalama % 2,8 civarında ekonomik büyüme kaydedeceklerini tahmin etmektedir. Yine IMF tahminlerine göre, 1995 yılında enflasyon hızının sanayileşmiş ülkeler ortalaması olarak % 2,7, gelişmekte olan ülkeler ortalaması olarak da % 12,8 civarında (1994 yılında % 47 civarında) gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu göstergeler, 1993 yılından bu yana yeniden genişleme sürecine giren dünya ekonomisinin bu süreci 1995 yılında da devam ettireceğine ve enflasyon hızının -bilhassa gelişmekte olan ülkeler grubunda- daha da gerileyeceğine işaret etmektedir.
- (2) Dünya ekonomisinin halen içinde bulunduğu ve 1995 yılında da devam etmesi beklenen olumlu ekonomik konjonktüre karşın, Türk ekonomisi için benzer olumlu beklentilerde bulunmak mevcut şartlarda oldukça zor gözükmektedir.

Hükümet; 1995 yılı için kamu tüketiminde % 3,1, özel tüketimde % 2,1, sabit sermaye yatırımlarında % 6, ihracatta da % 11,5 artış beklentisine bağlı olarak % 4,4 düzeyinde bir ekonomik büyüme hedeflemektedir. MÜSİAD olarak; 1994 yılında % 4-4,5 civarında eksi büyüme kaydettiği (küçüldüğü) tahmin edilen Türk ekonomisinin 1995 yılında % 4,4 lük büyüme elde etmesini oldukça zor görmekteyiz. Faiz oranları, döviz kurları, enflasyon vb. temel göstergelerle ilgili belirsizliklerin son derece fazla olduğu bir or-

tamda % 43,2 ortalama enflasyon hedefinin tutturulması, 1995 yılında aylık enflasyon hızının % 1'in altında kalmasını gerektirmektedir ki, bu da mevcut şartlarda imkansızdır. Diğer yandan, % 22,5'luk yıl sonu enflasyon hedefi de maliyet enflasyonunun % 150'ler düzeyinde seyrettiği mevcut ortamda gerçekleşmesi imkansız bir hedeftir. Yüksek faiz, yüksek kur ortamının yol açtığı yüksek maliyet enflasyonu, toplam talebin daha da daraltılması ile STAGFLASYON'a yol açacak, enflasyon daha da artarken üretim daralmaya devam edecektir.

Satın alma gücündeki gerilemeye paralel olarak iç talep yetersizliği sorunu 1995 yılında da ağırlığını hissettirecektir. Yüksek faiz, yüksek kur ve piyasa belirsizliklerinin hakim olduğu bir ortamda yüksek büyüme hızı tutturulması oldukça zor gözükmemektedir. MÜSİAD olarak; (kısmen) tarımda iyi bir yıl yaşanacağı varsayımına dayalı olarak ekonominin % 0-2 büyüme tahmin etmekteyiz.

- (3) Enflasyon hızı 1994 yılında rekor düzeye ulaşarak toptan eşya fiyat endeksine göre % 149,6, tüketici fiyat endeksine göre de % 125,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Hükümet 1995 yılı için % 43 civarında ortalama enflasyon hızı, % 22,5 civarında yıl sonu (Aralık 1995) enflasyon hızı hedefi belirlemiştir. Bu hedefler, hükümetin % 4,4'lük büyüme hedefi ile çeliştiği gibi, gerçekleşmesi de imkansız hedeflerdir. 1994 yılının ikinci altı aylık döneminde öngörülen (% 20'lik) enflasyon hedefinin iki misli gerçekleşen enflasyon 1995 yılına zaten % 39'un üzerinde bir enflasyon stoku devretmiştir. Buna göre enflasyon beklentilerinin kırılmayacağı varsayımına bağlı olarak, 1995 yılı enflasyon hızının % 80'in altına inmeyeceğini tahmin etmekteyiz. Ülkenin 1995 yılında seçim ortamına girmesi durumunda ise enflasyonun üç haneli rakamlar düzeyinde (% 110) gerçekleşmesi muhtemeldir.
- (4) Gerçekçi döviz kuru politikalarının güdülmesi ve ihracatı özendirici ilave tedbirlerin getirilmesi şartıyla ihracatın 1995 yılında 19,5-20 milyar Dolar civarında gerçekleşebileceğini tahmin edebiliriz. İthalatın düşük büyüme hızı tahminine bağlı olarak 23,5-24,5 milyar Dolar civarında gerçekleşmesini tahmin etmekteyiz. Buna göre dış ticaret açığının 4,0-4,5 milyar Dolar düzeyinde olması beklenebilir.
- (5) Gerçekçi döviz kuru politikalarının güdülmesi ve döviz kurlarının -yüksek faiz ve Merkez Bankası'nın döviz piyasalarına sürekli müdahalesi gibi -sun'i yöntemlerle baskı altında tutulmaması durumunda, enflasyona paralel (ya da biraz üzerinde) artış göstereceğini tahmin etmekteyiz. Buna göre 1995 sonunda 1 ABD Doları'nın 70.000 TL, enflasyon hızının % 100'ün üzerinde gerçekleşmesi durumunda ise 80.000 TL seviyesine ulaşması beklenebilir. 1 Mark için yıl sonu tahminimiz ise 46.000 TL'dir.

- (6) Yüksek iç borç stoku ve kamu açıklarının artışına bağlı olarak kamu finansman ihtiyacının 1995 yılında daha da artacağını, yurtdışı piyasalardan borçlanma imkânlarının daraldığı bir ortamda, yurtiçi faiz oranlarının daha da yükseleceğini tahmin etmekteyiz. (Nitekim, kısa-vadeli bona borçlanması 1994 Eylül ayında % 22 faiz oranı (3 ay vadeli) üzerinden yapılırken, bu oran Ocak 1995 başında % 28'e yükselmiştir. Buna paralel olarak banka mevduat faiz oranlarında da artış gözlenmektedir).
- (7) İç borç stokunun 1995 yılında da hızla artmaya devam etmesi 1995 yılı sonunda 1 katrilyon 200 trilyon TL düzeyini aşması beklenebilir. İç borç vade yapısının kısalması ve iç borç faiz oranlarının artması bütçenin faiz yükünü daha da arttıracaktır. Buna göre faiz giderlerinin toplam bütçe gelirlerine oranı % 45 düzeyine ulaşacaktır. İç borç sorununa köklü ve kalıcı bir çözüm bulunmadığı takdirde, araştırmalarımıza göre 1999 yılında tüm bütçe gelirleri faiz ödemelerine dahi yetmeyecektir. [Detaylı bilgi ve analiz için MÜSİAD'ın "Devletin Borç krizi: İflas 1999" Raporuna bakınız (Ekim 1994)].

TABLO 39: MÜSİAD TAHMİNLERİ (1995)

1995 TAHMİNİ	
BÜYÜME HIZI (%)	% 0-2
ENFLASYON (%)	% 80 (seçim ekonomisi uygulanırsa % 100-110)
DÖVİZ KURU:	
1 ABD doları (Aralık 1995)	70.000-80.000 TL
1 ABD doları (Ortalama)	54.500-59.250 TL
1 Alman markı (Aralık 1995)	46.000-53.000 TL
1 Alman markı (Ortalama)	36.100-39.250 TL
İHRACAT	19.500-20.000 milyon dolar
İTHALAT	23.500-24.500 milyon dolar
DIŞ TİCARET AÇIĞI	4.000-4.500 milyon dolar
FAİZ ORANLARI	YÜKSELECEK
İÇ BORÇ STOKU	1.200 trilyon TL (1,2 katrilyon TL)
BÜTÇE AÇIĞI	300 trilyon TL

MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ

1) Fiyat İstikrarı:

Yaklaşık 15-20 yıldır yüksek ve değişken oranlı enflasyon ile yaşayan Türk ekonomisi'nde enflasyon hızının yavaşlatılması ve tek haneli rakamlara indirilmesi kısa-vadeli hedefleri gözetken, miyopik bakış açısına sahip istikrar politikaları ile mümkün değildir. Türk ekonomisi bugün % 150'ler düzeyindeki enflasyona uzun bir süreçte gelmiştir ve ekonomi bu süreçte yüksek enflasyona göre yeniden yapılanmıştır. Yüksek enflasyona ayarlı bir ekonomide dengelerin düşük enflasyona göre yeniden tesisi ancak 3-4 yıllık bir geçiş süreci gerektirmektedir. Hükümetler "enflasyonu 3-6 ayda indiririz" gibi gerçekdışı hedefler koymak yerine, 3-4 yıllık orta vadeli bir istikrar programı hazırlamalı ve gerekçelerini kamuoyuna iyi anlatabilmelidir. Enflasyonla mücadelede son derece önemli bir faktör olan enflasyonist beklentilerin kırılması, ekonomik birimlerin enflasyonla ilgili beklentilerini değiştirmelerine, bu da büyük ölçüde hükümetlerin kendi içinde tutarlı hedefleri olan inandırıcı bir istikrar paketi ortaya koymalarına bağlıdır. Türkiye'de enflasyon bir orta (ve hatta uzun) vadeli bir sorun olup, geleneksel kısa-vadeli talep yönetimi politikaları, enflasyon hızında bir kaç aylık bir yavaşlama sağlasa bile sonuçta reel ekonomik daralma ve daha yüksek enflasyon ile sonuçlanmaktadır. (1994 yılında uygulanan 5 Nisan Kararları buna iyi bir örnek teşkil etmiştir.) **Türk ekonomisi'nde enflasyonla mücadele sadece talep yönetimi politikaları (sıkı para politikası, kamu açıklarının azaltılması vb) ile değil, aynı zamanda toplam arzı arttırıcı politikalarla mümkündür.** Türk ekonomisinde (1994 yılında olduğu gibi) "küçülerek istikrar sağlama" yaklaşımları yerine, "yatırım ve ihracata dayalı, makul büyüme süreci içinde tedricen sağlanan fiyat istikrarı" yaklaşımı tercih edilmelidir. Zira, ekonomimizin orta ve uzun vadeli birikimli sorunları, kısa-vadeli fiyat istikrarı için gözardı edilemeyecek kadar ciddi sorunlardır.

2) Yatırım ve İhracat Teşvikleri:

Yıllar itibarıyla yatırımların yavaşlaması (ve 1994 yılında da reel olarak gerilemesi) sonucu mevcut üretken kapasitenin sınırlarına gelinmiştir.

Sürdürülebilir, ihracata dayalı büyümenin sağlanması için rekabet gücü yüksek sektörlerde ilave kapasite, tevzi/modernizasyon yatırımlarına ağırlık verilmelidir.

İhracatı teşvik ederken uluslararası ticaret kurallarına aykırı olan dolaysız parasal teşvikler değil, daha üretim aşamasında ve girdilerin maliyetini azaltacak teşvik araçları uygulanmalıdır.

- Üretim ve istihdam artışı belirli kıstaslar dahilinde vergi indirimleri yoluyla mutlaka ödüllendirilmelidir.

- Gerçek anlamda yapılan yatırımlar için enflasyon oranının (TEFE) üzerindeki marjı "masraf" yazma şeklinde "kur garantisi" imkanı sağlanmalıdır.
- İhracat artışı (hem mutlak rakam, hem de cironun belirli bir yüzdesi olarak) vergi indirimi, finansman ve sigorta prim yükünün hafifletilmesi şeklindeki desteklerle özendirilmelidir.
- İhracatçılara Eximbank aracılığıyla kullandırılan krediler "Alternatifli Teşvik" esasına bağlanmalı, bu kredileri kullanmayanlara "Kaynak Kullanımı Destekleme Primi" tarzında bir imkan sağlanmalıdır.
- Ülkemizdeki işletmelerin % 98'ini ve istihdamın büyük bir bölümünü oluşturan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ'ler) yatırım ve ihracat teşviklerinden ağırlıklı olarak yararlandırılmaları sağlanmalı, bu çerçevede belirli bir payın KOBİ'lere tahhüt edilmesi gerekir.
- Dış ticarete yeni başlayan firmalara her türlü bilgi aktarımını yapacak, hızlı çalışan bir bilgi merkezi kurulmalıdır (İGEME fonksiyonunu gereği gibi yerine getirememektedir).
- Yatırım ve ihracat işlemlerinde müteşebbisi caydırıcı bürokratik güçlükler azaltılmaya çalışılmaktadır.

3) Vergileme:

Ülkemizde vergiler ücretli ve sanayici-üretici kesimler üzerinden alınmaktadır. Bu stratejik bir yanıştır. Üretimin teşvik edilmesi ve kayıt-dışı ekonominin kontrol altına alınması için, sanayici-üretici üzerindeki vergi yükünü hafifletecek şekilde vergi reformuna gidilmelidir. Bundan dolayı gelir vergisi ve kurumlar vergisi oranları kesinlikle düşürülmelidir.

- Diğer taraftan Türkiye'de enflasyon muhasebesine geçilmelidir ve vergi politikası öz sermaye kullanımını teşvik etmelidir. Halbuki şu andaki sistemde öz sermaye kullanarak kâr edenin kârının tamamı vergi matrahı kapsamı içinde yer alırken, kredi kullananlar bunu gider yazarak kâr matrahından düşmektedirler. Böylece sistem enflasyonu artırıcı ve vergi gelirlerini azaltıcı bir etki yaptığı için acilen değiştirilmelidir.
- KDV oranları yüksektir, % 3'ler düzeyine indirilmelidir ki, satıcılar ve halk KDV oranı için pazarlık yaparak kayıt-dışı ekonominin yolunu açmasınlar. Düşük bir KDV oranında daha fazla ticari işlem kayıt altına gireceği için vergi gelirleri azalmayacak, vergilendirilebilir matrah arttığı için vergi gelirlerinde artış sağlanabilecektir.
- Emlak vergileri emlakin rayiç bedelini gözönünde tutarak alınmalıdır. Emlak vergisi 5 yıl süreyle aynı miktar olarak alınmamalıdır. Emlak alım-satımında vergi oranları alıcı ve

satıcı için ayrı ayrı % 4 yerine daha düşük oranlarda (% 1 gibi) olmalı ki, insanlar mülklerinin gerçek değerini göstermekten çekinmesinler.

- Türkiye’de finans kesiminde vergileme konusunda büyük eksiklik vardır. Özellikle % 95’ini bankaların satın aldığı devlet tahvillerinden faiz gelirleri üzerine, repo gelirleri üzerine vergi getirilmelidir. **İnsanlar rantıye olarak yaşamayı değil, üreterek yaşamaya teşvik edilmelidir.**
- Yine bir başka rantıye kesim olan arsa ve evler gibi emlak alım satımında rant geliri mutlaka vergilendirilmelidir.

4) Borçlanma:

Türk ekonomisindeki en temel sorunlardan birisi iç borçlardaki hızlı artıştır. İç borçlanma Anayasa ile sınırlandırılmalıdır. İç borçların ortalama vadesini orta ve uzun vadeye yayan uygulamalara geçilmelidir. Enflasyon oranının yüksek düzeylerde seyrettiği ve değişkenlik arzettiği bir ortamda kamu kağıtlarına çok yüksek faiz ödemek yerine, enflasyon oranına, döviz kuru ve altın fiyatlarına endeksli borçlanma uygulamaları mevcut şartlarda daha esnek ve uygun bir strateji olacaktır.

5) Döviz kurları:

Yüksek faiz ve döviz piyasasına müdahale gibi yöntemlerle sun’i olarak baskı altında tutulmamalı, satınalma gücü paritesine paralel olarak serbest piyasa şartları içinde oluşmasına müsaade edilmelidir.

6) Özelleştirme:

10 yıldır sürüncemede bırakılan ve toplam 3 milyar dolar gelirin ancak elde edilebildiği özelleştirme konusunda, Meclis’ten bir yasa çıkarılmış olması, böylece hukuki bir temelin oluşturulması olumlu bir gelişmedir. Bununla beraber özelleştirme uygulamalarında dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır:

Özelleştirme gelirleri, verimliliği arttırmak ve üretimi rasyonelleştirmek için kullanılmalı; “KİT’lerden kurtulalım” derken bunları tekeli özel sermayeye devretmek yanlışına düşülmemeli; anti-kartel yasaları ile ülke genelinde adil rekabet şartları oluşturulmalı; özelleştirilecek KİT’ler için işçilerin sendikaları aracılığıyla verdikleri teklifler ciddi olarak değerlendirilmeli; özelleştirme belirli bir zaman süresi içinde bitirilmeli; özelleştirme kara para aklamanın aracı olmamalı; dünyada birçok ülkede (Fransa, İsviçre vs.) uygulandığı gibi özelleştirmede KİT’ler için yabancı yatırımcıların payı sınırlandırılmalı; ve özelleştirmede şeffaflık sağlanmalıdır.

7) Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği:

- AB ile gümrük birliği müzakerelerini bugüne kadar izlenen yanlış strateji ile "Bu son tren, kaçırırsak mahvoluruz" anlayışı ile sürdürmek çok yanlıştır. Bu bizim pazarlık gücümüzü sıfıra indiren, AB tarafını son dakikaya kadar Türkiye'den ticari ve siyasi alanda tavizler koparmaya teşvik eden bir yaklaşım tarzıdır. Avrupa'nın 2000-2010 yılına kadar olan genişleme senaryolarında yer verilmeyen Türkiye'nin bir gün tam üye olacağı beklentisi ile, Anlaşma taahhütlerine uyma ve ekonomik rekabet şartları açısından hiç de eşit şartlar altında gerçekleşmeyecek bir gümrük birliğine gitmek yanlış olacaktır.

Alternatifler:

- Ülkemiz, gelir düzeyi yüksek Avrupa Ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini tercihi ticaret rejimi temelinde sürdürmelidir. Ancak Türkiye eko-stratejik ve jeo-kültürel konumu ile geniş yelpazeli bir dış ilişkiler ağı kurma imkanına sahiptir.
- Türkiye İslam ülkeleri ile ekonomik ve siyasi bütünleşme arayışı içinde olmalıdır. Türkiye'nin dini, tarihi, kültürel bağları, ana kucağının ve önderlik sahasının İslam dünyası olduğunu göstermektedir. Nitekim, İslam ülkeleri Türkiye'nin ihracat atağı yaptığı her dönemde öncü olmuşlardır, toplam ihracatımızdaki payları 1981-86 arası dönemde % 48-37 arasında değişmiştir.
- Üye sayısı 10'a ulaşan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) çerçevesinde üye ülkeler arasındaki ilişkiler canlandırılmalıdır.
- KEİB ülkeleri ile ilişkileri somut projeler bazında geliştirmeliyiz.

Benzer şekilde, dünyada en çok döviz rezervlerine ve en yüksek kalkınma hızına sahip Uzak-doğu ülkelerinin tekstil-giyim ürünleri, gıda ürünleri ve inşaat malzemeleri alanındaki büyük pazarları ihmal edilmektedir. Bu ülkelerle muazzam ölçülerde dış ticaret ve ortak yatırım arayışı içinde olabiliriz.

MÜSIAD

TÜRKİYE EKONOMİSİ

1995

- 1994 DEĞERLENDİRMESİ
- 1995 BEKLENTİLERİ

Ocak 1995

MÜSİAD

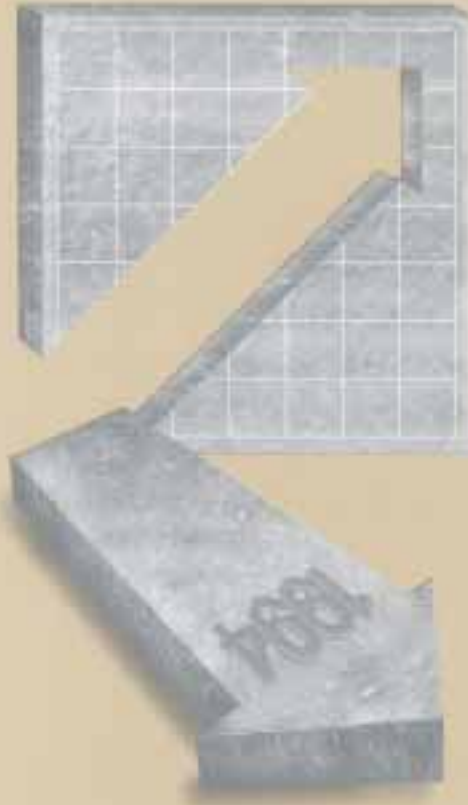
(MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ)

Adres: Mecidiye Cad. No: 7/50, Mecidiyeköy - 80310 İSTANBUL

Tel: (0.212) 267 40 37-38 – 274 12 66-67

Fax: (0.212) 267 49 41 – 288 39 43

TÜRKİYE EKONOMİSİ 1995

1994 DEĞERLENDİRİLMESİ
1995 BEKLENTİLERİ

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ